

M. TVLLII CICERONIS

PRO

D O M O S V A,
AD PONTIFICES

ORATIO, NONA ET VICESIMA.

CVM multa divinitus, Pontifices, a majoribus nostris inventa atque instituta sunt; ^R tum nihil præclarius, quam quod eosdem & religionibus deorum immortalium, & summæ reipublicæ, præesse voluerunt: ut amplissimi & clarissimi cives rempublicam, bene gerendo, [pontifices] religiones, sapienter interpretando, [republicam] conservarent. Quodsi ullo tempore magna causa in sacerdotum populi Romani iudicio ac potestate versata est; hæc profecto tanta est, ut omnis reipublicæ dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, aræ, foci, dii penates, bona, fortunæ, domicilia, vestræ sapientiæ, fidei, potestatique commissa, creditaque esse videantur.

- 2 Vobis hodierno die constituendum est, utrum posthac amentes ac perditos magistratus improborum ac sceleratorum civium præsidio nudare, an etiam deorum immortalium religione armare malitis. Nam si illa labes ac flamma reipublicæ, suum illum pestiferum & funestum tribunatum, quem æquitate humana tueri non potest, divina religione defenderit; aliæ ceremoniæ nobis erunt, alii antistites deorum immortalium, alii interpretes religionum requirendi. sin autem vestra auctoritate, sapientiaque, pontifices, ea, quæ furore improborum in republica, ab aliis oppressa, ab aliis deserta, ab aliis prodita, gesta sunt, rescinduntur; erit causa, cur consilium majorum, in amplissimis viris ad sacerdotia deligendis, jure ac merito laudare possimus.
- 3 Sed, quoniam ille demens, si ea, quæ ego per hos dies in senatu de republica sensi, vituperasset, aliquem se aditum ad aures vestras esse habiturum putavit: omittam ordinem dicendi meum; respondebo hominis furiosi non orationi, qua ille uti non potest, sed convitio, cujus exercitationem cum intolerabili petulantia, tum etiam diuturna impunitate munivit.

Ac primum illud a te, homine vesano ac 2
 furioso, requiro, quæ te tanta poena tuorum
 scelerum, flagitiorumque vexet, ut hos ta-
 les viros, qui non solum consiliis suis, sed
 etiam specie ipsa dignitatem reipublicæ susti-
 nent, quod ego in sententia dicenda salutem
 civium cum honore Cn. Pompeji conjunxe-
 rim, mihi esse iratos, & aliud de summa hoc
 tempore religione sensuros, ac me absente
 senserint, arbitrere. Fuisti tu, inquit, apud 4
 pontifices superior; sed jam, quoniam te ad
 populum contulisti, sis inferior, necesse est.
 Itane vero? quod in imperita multitudine est
 vitiosissimum, varietas & inconstantia, &
 crebra, tamquam tempestatum, sic senten-
 tiarum, commutatio, hoc tu ad hos transfe-
 ras, quos ab inconstantia gravitas, a libidi-
 nosa sententia certum & definitum jus reli-
 gionum, vetustas exemplorum, auctoritas
 litterarum, monumentorumque deterret?
 Tune es ille, inquit, quo senatus carere non
 potuit? quem boni luxerunt? quem respu-
 blica desideravit? quo restituto, senatus au-
 ctoritatem restitutam putabamus? quam pri-
 mum adveniens prodidisti? Nondum de mea
 sententia dico. impudentiæ primum respon-
 debo tuæ. Hunc igitur, funesta reipublicæ 3

5 pestis, hunc tu civem ferro, & armis, & exercitus terrore, & consulum scelere, & audacissimorum hominum minis, fervorum delectu, obsessione templorum, occupatione fori, oppressione curiæ, domo & patria, ne cum improbis boni ferro dimicarent, cedere curasti, quem a senatu, quem a bonis omnibus, quem a cuncta Italia desideratum, arcessitum, revocatum, conservandæ reipublicæ causa, confiteris? At enim in senatum venire, in Capitolium intrare turbulento illo die non debuisti. Ego vero neque veni, & domo me tenui, quamdiu turbulentum tempus fuit; cum servos tuos ad rapinam, ad bonorum cædem paratos, cum illa tua consceleratorum ac perditorum manu, armatos, in Capitolium tecum venisse constabat. quod cum mihi nuntiaretur, scio me domi mansisse, & tibi, & gladiatoribus tuis instaurandæ cædis potestatem non fecisse. posteaquam mihi nuntiatum est, populum Romanum in Capitolium, propter metum atque inopiam rei frumentariæ, convenisse; ministros autem scelerum tuorum perterritos, partim amissis gladiis, partim ereptis, diffugisse: veni non solum sine ullis copiis ac manu, verum etiam cum paucis amicis. An ego, cum P. Lentulus,

consul, optime de me ac de republica meri-
 tus, cum Q. Metellus, qui, cum meus ini-
 micus esset, frater tuus, & dissensionem nostram,
 & precibus tuis, salutem ac dignitatem meam
 prætulisset, me arcefferent in senatum: cum
 tanta multitudo civium, tam recenti benefi-
 cio suo, me ad referendam gratiam nomina-
 tim vocarent, non venirem: cum præsertim
 te jam illinc cum tua fugitivorum manu dis-
 ccessisse constaret? Hic tu me etiam custo-
 dem, defenforemque Capitolii, templorum-
 que omnium, hostem Capitolinum appellare
 ausus es, quod, cum in Capitolio senatum
 duo consules haberent, eo venirem? Utrum-
 ne est tempus aliquod, quo in senatum ve-
 nisse turpe sit? an res illa talis erat, de qua
 agebatur, ut rem ipsam repudiare, & eos,
 qui agebant, condemnare deberem? Primum ⁴
 dico senatoris esse boni, semper in senatum ⁸
 venire: nec cum his sentio, qui statuunt mi-
 nus bonis temporibus in senatum ipsi non
 venire; non intelligentes, hanc suam nimiam
 perseverantiam, vehementer iis, quorum ani-
 mum offendere voluerunt, gratam & jucun-
 dam fuisse. At enim nonnulli, propter ti-
 morem, quod se in senatu tuto non esse ar-
 bitrabantur, discesserunt. Non reprehendo;

nec quæro, fueritne aliquid pertimescendum. puto, suo quemque arbitrato timere oportere. Cur ego non timuerim, quæris? quia te illinc abiisse constabat. Cur, cum viri boni nonnulli putarint, tuto se in senatu esse non posse, ego non idem senserim? Cur, cum ego me existimassem tuto omnino in civitate esse non posse, illuc irem? an aliis licet, & recte licet, in meo metu sibi nihil timere; mihi uni necesse erit & meam & aliorum vicem pertimescere?

9 An, quia non condemnavi sententia mea duo consules, sum reprehendendus? eos igitur ego potissimum damnare debui, quorum lege perfectum est, ne ego indemnatus, atque optime de republica meritis, damnatorum poenam sustinerem? quorum etiam delicta, propter eorum egregiam in me conservando voluntatem, non modo me, sed omnes bonos ferre oporteret, eorum optimum consilium ego potissimum, per eos in meam pristinam dignitatem restitutus, consilio repudiarem meo? At quam sententiam dixi? Primum eam, quam populi sermo in animis nostris jam ante defixerat: deinde eam, quæ erat superioribus diebus agitata in senatu: deinde eam, quam senatus frequens, tum,

cum mihi est assensus, secutus est: ut neque allata sit a me res inopinata ac recens, nec, si quod in sententia vitium est, magis sit ejus, qui dixerit, quam omnium, qui probarint. At enim liberum senatus judicium, propter metum, non fuit. Si timuisse eos facis, qui discesserunt; concede, non timuisse eos, qui remanserunt. sin autem sine iis, qui tum abfuerunt, nihil decerni libere potuit; cum omnes adessent, cœptum est referri de inducendo senatusconsulto. ab universo senatu reclamatum est. Sed quæro, in ipsa senten-⁵tia, quoniam princeps ego sum ejus atque auctor, quid reprehendatur. Utrum causa capiendi novi consilii non fuit? an meæ partes in ea causa non præcipuæ fuerunt? an alio potius confugiendum fuit? quæ res, quæ causa major esse, quam fames, potuit? quam seditio? quam consilia tua, tuorumque; qui, facultate oblata, ad imperitorum animos incitandos, renovaturum te tua illa funesta latrocinia ob annonæ causam putarunt? Frumentum provinciæ frumentariæ II partim non habebant; partim in alias terras, credo, propter varietatem venditorum, miserant; partim, quo gratius esset, tum, cum in ipsa fame subvenissent, custodiis suis

clausum continebant, ut subito novum mitterent. Res erat non in opinione dubia, sed in præfenti, atque ante oculos proposito periculo: neque id conjectura prospiciebamus, sed jam experti videbamus. Nam, cum ingravesceret annona, ut jam plane inopia ac fames, non caritas timeretur; concursus est ad templum Concordiæ factus, senatum illuc vocante Metello, consule. qui si verus fuit, ex dolore hominum & fame; certe consules causam suscipere, certe senatus aliquid consilii capere potuit. si in causa fuit annona, seditionis quidem instimulator & concitator tu fuisti; nonne id agendum nobis omnibus fuit, ut materiem subtraheremus furori tuo?

12 Quid, si utrumque fuit, & ut fames stimularet homines, & tu in hoc ulcere, tamquam unguis, existeres? nonne fuit eo major adhibenda medicina, quæ & illud nativum, & hoc delatum malum sanare posset? Erat igitur & præfens caritas, & futura fames. non est satis: facta lapidatio est. Si ex dolore plebei, nullo incitante; magnum malum. si P. Clodii impulsu; usitatum hominis facinorosi scelus. si utrumque, ut & res esset ea, quæ sua sponte multitudinis animos incitaret, & parati atque armati seditionis

duces ; videturne ipsa respublica & consulis
 auxilium implorasse, & senatus fidem? At-
 qui utrumque fuisse perspicuum est, difficul-
 tatem annonæ, summamque inopiam rei fru-
 mentariæ, ut homines non jam diuturnam
 caritatem, sed ut famem plane timerent,
 nemo negat. hanc istum otii & pacis hostem
 causam arrepturum fuisse ad incendia, cæ-
 dem, rapinas, nolo, pontifices, suspicemini,
 nisi videritis. Qui sunt homines a Q. Me- 13
 tello, fratre tuo, consule, in senatu palam
 nominati, a quibus ille se lapidibus appeti-
 tum, etiam percussum esse dixit? L. Sergium
 & M. Lollium nominavit. Quis est iste Lol-
 lius? si sine ferro ne nunc quidem tecum est:
 qui, te tribuno plebis, nihil de me dicam,
 sed qui Cn. Pompejum interficiendum depo-
 poscit. Quis est Sergius? armiger Catilinæ,
 stipator tui corporis, signifer seditionis, con-
 citator tabernariorum, damnatus injuria-
 rum, percussor, lapidator, fori depopulator,
 obsessor curiæ. His atque hujusmodi duci-
 bus, cum tu in annonæ caritate in consules,
 in senatum, in bona, fortunasque locuple-
 tium, per causam inopum atque imperito-
 rum, repentinos impetus comparares: cum
 tibi salus esse in otio nulla posset: cum,

desperatis ducibus, decuriatos ac descriptos haberes exercitus perditorum: nonne providendum senatui fuit, ne in hanc tantam materiem seditionis ista funesta fax adhæresceret?

14 Fuit igitur causa capiendi novi consilii. Videte nunc, fuerintne partes meæ pæne
6 præcipuæ. Quem tum Sergius ille tuus, quem Lollius, quem ceteræ pestes in lapidatione illa nominabant? quem annonam præstare oportere dicebant? nonne me? quid? puerorum illa concursatio nocturna num a te ipso instituta? Me frumentum flagitabant. Quasi vero ego aut rei frumentariæ præfuissem, aut compressum aliquod frumentum tenerem, aut in isto genere omnino quidquam, aut curatione, aut potestate valuisssem. Sed homo ad cædem imminens, meum nomen operis ediderat, imperitis injecerat. Cum de mea dignitate in templo Jovis Optimi Maximi senatus frequentissimus, uno isto dissentiente, decrevisset; subito, illo ipso die, carissimam annonam nec opinata vilitas con-
15 secuta est. Erant, qui deos immortales (id quod ego sentio) numine suo reditum meum dicerent comprobasse. nonnulli autem illam rem ad illam rationem, conjecturamque revocabant,

revocabant, qui, quod in meo reditu spes otii & concordiae fita videbatur, in discessu autem quotidianus seditionis timor, jam pæne belli depulso metu, commutatam annonam dicebant: quæ quia rursus in meo reditu facta erat durior, a me, cujus adventu fore vilitatem boni viri dictitarant, annona flagitabatur. Ego denique non solum ab operis tuis, impulsu tuo, nominabar, sed etiam, depulsis ac dissipatis tuis copiis, a populo Romano universo, qui tum in Capitolium convenerat, cum illo die minus valerem, nominatim in senatum vocabar. Veni exspectatus. multis sententiis jam dictis, rogatus sum sententiam. dixi reipublicæ saluberrimam, mihi necessariam. Petebatur a me frumenti copia, annonæ vilitas; num possem aliquid in ea re gerenda, ratio non habebatur. flagitabar bonorum expostulatione. improborum convicia sustinere non poteram. delegavi amico locupletiori, non quo illi, ita de me merito, onus illud imponerem, (succubuiffem enim potius ipse) sed quia videbam id, quod omnes: quod nos de Cn. Pompejo polliceremur, id illum fide, consilio, virtute, auctoritate, felicitate denique sua facillime perfecturum. Itaque, sive hunc dii immortales

fructum mei reditus populo Romano tribuunt, ut, quemadmodum discessu meo frugum inopia, fames, vastitas, cædes, incendia, rapinæ, scelerum impunitas, fuga, formido, discordia fuisset: sic reditu meo ubertas agrorum, frugum copia, spes otii, tranquillitas animorum, judicia, leges, concordia populi, senatus auctoritas, mecum simul reducta videantur: five egomet aliquid adventu meo, consilio, auctoritate, diligentia, pro tanto beneficio populi Romani præstare debui: præsto, promitto, spondeo. nihil dico amplius: hoc, quod fatis est huic tempori, dico, rempublicam annonæ nomine, in id discrimen, quo vocabatur, non esse venturam. Num igitur in hoc officio, quod fuit
¹⁸ præcipue meum, sententia mea reprehenditur? Rem maximam eripui e peste summi periculi, non solum eam, sed etiam vos a cæde, incendiis, vastitate: nemo negat: cum ad causam caritatis accederet iste speculator communium miseriarum, qui semper in reipublicæ malis sceleris sui faces inflammavit.

Negat oportuisse quidquam uni extra ordinem decerni. Non jam tibi sic respondebo, ut ceteris: Cn. Pompejo plurima, periculosissima, maxima, terra marique bella extra

ordinem esse commissa, quarum rerum si quem poeniteat, eum victoriæ populi Romani poenitere. non ita tecum ago. Cum his hæc 19 a me haberi oratio potest, qui ita disputant, se, si qua res ad unum deferenda sit, ad Cn. Pompejum delaturos potissimum; sed se extra ordinem nihil cuiquam dare: cum Pompejo datum sit, id se, pro dignitate hominis, ornare ac tueri solere. Horum ego sententiam ne laudem, impediatur Cn. Pompeji triumphis: quibus ille, cum esset extra ordinem ad patriam defendendam vocatus, auxit nomen populi Romani, imperiumque honestavit: constantiam probo, qua mihi quoque utendum fuit, quo ille auctore extra ordinem bellum cum Mithridate, Tigraneque gessit. Sed cum illis tamen possum aliquid disputa- 20 re: tua vero quæ tanta impudentia est, ut audeas dicere, extra ordinem dari nihil cuiquam oportere? qui cum lege nefaria Ptolemæum, regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem jure regnantem, causa incognita, publicasses, populumque Romanum scelere obligasses: cum in ejus regnum, bona, fortunas, latrocinium hujus imperii immisisses, cujus cum patre, avo, majoribus societas nobis & amicitia fuisset: hujus pecuniæ

deportandæ, &, si quis suum defenderet,
 21 bello gerendo M. Catonem præfecisti. Dices,
 quem virum? Sanctissimum, prudentissimum,
 fortissimum, amicissimum reipublicæ, vir-
 tute, consilio, ratione vitæ mirabili ad lau-
 dem, & prope singulari. Sed quid ad te,
 qui negas esse verum, quemquam ulli rei-
 9 publicæ extra ordinem præfici? Atque in
 hoc solum inconstantiam redarguo tuam; qui
 in ipso Catone, quem tu non pro illius digni-
 tate produxeras, sed pro tuo scelere subdu-
 xeras; quem tuis Sergiis, Lolliis, Titiis,
 ceterisque cædis & incendiorum ducibus,
 objeceras; quem carnificem civium, quem
 indemnatorum necis principem, quem cru-
 delitatis auctorem fuisse dixeras: ad hunc,
 honorem & imperium extra ordinem nomi-
 natim rogatione tua detulisti; & tanta fuisti
 intemperantia, ut illius tui sceleris rationem
 22 occultare non posses. Litteras in concione
 recitasti, quas tibi a C. Cæsare missas diceres.
 CAESAR PVLCHRO: cum etiam es ar-
 gumentatus, amoris esse hoc signum, cum
 nominibus tantum uteretur, neque adscribe-
 ret, PROCONSVL, aut TRIBVNO PLE-
 BIS: deinde gratulari tibi, quod idem in po-
 steriorum M. Catonem tribunatu tuo removisses,

& quod idem in posterum de extraordinariis potestatibus libertatem ademisses. quas aut numquam tibi ille litteras misit; aut, si misit, in concione recitari noluit; aut, si ille misit, si tu finxisti; certe consilium tuum de Catonis honore, illarum litterarum recitatione patefactum est. Sed omitto Catonem, cujus eximia virtus, dignitas, & in eo negotio, quod gessit, fides & continentia, tegere videntur improbitatem & legis, & actionis tuæ. Quid? homini post homines natos tur-²³ pissimo, sceleratissimo, contaminatissimo, quis illam opimam, fertilemque Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam, ereptam vi ex Cæsaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? Cui quidem cum Ciliciam dedisses, mutaisti pactionem, & Ciliciam ad prætorem item extra ordinem transtulisti; Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedisti. Quid? homini tæterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum, libidinumque maculis notatissimo, L. Pisoni, nonne nominatim populos liberos, multis senatusconsultis, etiam recenti lege generi ipsius liberatos, vinctos, & constrictos tradidisti? nonne, cum ab eo merces tui beneficii, pretiumque

provinciæ, meo sanguine tibi esset persolutum, tamen ærarium cum eo partitus es?
 24 Itane vero? tu provincias consulares, quas C. Gracchus, qui unus maxime popularis fuit, non modo non abstulit ab senatu, sed etiam, ut necesse esset quotannis constitui per senatum, decreta lege sanxit; eas, lege Sempronia per senatum decretas, rescidisti? extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reipublicæ pestibus? Nos, quod nominatim rei maximæ, pæne jam desperatæ, summum virum sæpe ad extrema reipublicæ discrimina delectum, præfecimus,
 IO a te reprehendemur? Quid tandem? si, quæ tum illis reipublicæ tenebris, cæcisque nubibus & procellis, cum senatum a gubernaculis dejecisses, populum e navi exturbasses, ipse archipirata cum grege prædonum impurissimo plenissimis velis navigares; si, quæ tum promulgasti, constituisti, promisisti, vendidisti, perferre potuisses, qui locus in orbe terrarum vacuus extraordinariis fascibus atque imperio Clodiano fuisset? Sed excitatus
 25 aliquando Cn. Pompeji, (dicam ipso audiente, quod sensi, & sentio, quoquo animo me auditurus est,) excitatus, inquam, aliquando Cn. Pompeji nimium diu reconditus, &

penitus abstrusus animi dolor, subvenit subito reipublicæ, civitatemque fractam malis, mutam, debilitatam, abjectam metu, ad aliquam spem libertatis & pristinæ dignitatis erexit. Hir vir extra ordinem rei frumentariæ præficiendus non fuit? scilicet tu heluoni spurcissimo, prægustatori libidinum tuarum, homini egentissimo & facinorosissimo, Sex. Clodio, socio tui sanguinis, qui sua lingua etiam sororem tuam a te abalienavit, omne frumentum privatum & publicum, omnes provincias frumentarias, omnes mancipes, omnes horreorum claves lege tua tradidisti. Qua ex re primum caritas nata est; deinde inopia. Impendebat fames, incendia, cædes, direptio: imminebat tuus furor omnium fortunis & bonis. Queritur etiam importuna²⁶ pestis, ex ore impurissimo Sex. Clodii rem frumentariam esse ereptam, summisque in periculis, ejus viri auxilium implorasse rempublicam, a quo sæpe se & servatam & amplificatam esse meminisset. Extra ordinem ferri nihil placet Clodio. Quid? de me quod tulisse te dicis, patricida, fratricida, sororicida, nonne extra ordinem tulisti? An de peste civis, quemadmodum omnes jam dii atque homines judicaverunt, conservatoris

reipublicæ, quemadmodum autem tute ipse confiteris, non modo indemnati, sed ne accusati quidem, licuit tibi ferre, non legem, sed nefarium privilegium, lugente senatu, mœrentibus bonis omnibus, totius Italiæ precibus repudiatis, oppressa, captaque re-
 publica? mihi, populo Romano implorante, senatu poscente, temporibus reipublicæ flagitantibus, non licuit de salute populi Ro-
 27 mani sententiam dicere? Qua quidem in sen-
 tentia, si Cn. Pompeji dignitas aucta est, conjuncta cum utilitate communi, certe laudandus essem, si ejus dignitati suffragatus viderer, qui meæ saluti opem & auxilium
 II tulisset. Desinant, desinant homines, iisdem machinis, sperare me restitutum posse labefactari, quibus antea stantem perculerunt. Quod enim par amicitiae consularis fuit unquam in hac civitate conjunctius, quam fuimus inter nos, ego & Cn. Pompejus? quis apud populum Romonum de illius dignitate industrius, quis senatui sæpius dixit? qui tantus fuit labor, quæ simultas, quæ contentio, quam ego non pro illius dignitate susceperim? qui ab illo in me honos, quæ prædicatio de mea laude, quæ remuneratio
 28 benivolentiæ prætermissa est? Hanc nostram

conjunctionem, hanc conſpirationem in re-
 publica bene gerenda, hanc jucundiffimam
 vitæ atque officiorum omnium ſocietatem,
 certi homines fictis ſermonibus & falſis cri-
 minibus diremerunt; cum iidem illum, ut
 me metueret, me caveret, monerent; iidem
 apud me, mihi illum eſſe uni inimiciffimum,
 dicerent: ut neque ego, ab illo quæ mihi
 petenda eſſent, ſatis audaciter petere poſſem;
 neque ille, tot ſuſpicionibus certorum homi-
 num & ſcelere exulceratus, quæ meum tem-
 pus poſtularet, ſatis prolixè mihi pollicere-
 tur. Data merces eſt erroris mei magna, 29
 pontifices, ut me non ſolum pigeat ſtultitiæ
 meæ, ſed etiam pudeat: qui, cum me non
 repentinum aliquod meum tempus, ſed vete-
 res multo ante ſuſcepti & proviſi labores,
 cum viro fortiffimo & clariffimo conjunxiſ-
 ſent, ſim paſſus a tali amicitia diſtrahi; ne-
 que intellexerim, quibus aut ut apertis ini-
 micis obſiſterem, aut ut infidiſis amicis non
 crederem. Proinde deſinant aliquando me
 iisdem inflammare verbis: Quid ſibi iſte vult?
 nescit, quantum auctoritate valeat, quas res
 geſſerit, qua dignitate ſit reſtitutus. cur or-
 nat eum, a quo deſertus eſt? Ego vero neque 30
 me tum deſertum puto, ſed pæne deditum;

nec, quæ sint in illa reipublicæ flamma gesta contra me, neque quomodo, neque per quos, patefaciendum mihi esse arbitror. Si utile reipublicæ fuit, haurire me unum pro omnibus illam indignissimam calamitatem; etiam hoc utile sit, quorum id scelere conflatum sit, me occultare & tacere. Illud vero est hominis ingrati, tacere. Itaque libentissime prædicabo, Cn. Pompejum studio & auctoritate, æque ut unumquemque vestrum, opibus, contentione, precibus, periculis denique, præcipue pro salute mea laborasse. Hic tuis, P. Lentule, cum tu nihil aliud, dies & noctes, nisi de salute mea cogitares, consiliis omnibus interfuit: hic tibi gravissimus auctor ad instituendam, fidelissimus socius ad comparandam, fortissimus adjutor ad rem perficiendam fuit: hic municipia coloniasque adiit: hic Italiæ totius auxilium cupientis imploravit: hic in senatu princeps sententiæ fuit: idemque cum dixisset, tum etiam pro salute mea populum Romanum obsecravit.

31 Quare istam orationem, qua es usus, omittas licet; post illam sententiam, quam dixeram de annona, pontificum animos esse mutatos: perinde, quasi isti aut de Cn. Pompejo aliter, atque ego existimo, sentiant; aut,

quid mihi pro exspectatione populi Romani, pro Cn. Pompeji meritis erga me, pro ratione mei temporis faciendum fuerit, ignorent; aut etiam, si cujus forte pontificis animum, quod certo scio aliter esse, mea sententia offendit, alio modo sit constituturus, aut de religione pontificum, aut de republica, quam eum aut cærimoniarum jus, aut civitatis salus coëgerit.

Intelligo, pontifices, me plura extra cau- 32
sam dixisse, quam aut opinio tulerat, aut voluntas mea: sed cum me purgatum vobis esse cuperem, tum etiam vestra in me attente audiendo benignitas provexit orationem meam. Sed hoc compensabo brevitate ejus orationis, quæ pertinet ad ipsam cognitionem vestram: quæ cum sit in jus religionis, & in jus reipublicæ distributa, religionis partem, quæ multo est verbosior, prætermittens, de jure reipublicæ dicam. Quid est enim aut tam 36
arrogans, quam de religione, de rebus civi-
nis, cærimoniis, sacris, pontificum collegium docere conari; aut tam stultum, quam, si quis quid in vestris libris invenerit, id narrare vobis; aut tam curiosum, quam ea scire velle, de quibus majores nostri vos solos & consuli, & scire voluerunt? Nego potuisse jure I 3

publico, legibus iis, quibus hæc civitas utitur, quemquam civem ulla ejusmodi calamitate affici, sine iudicio: hoc juris in hac civitate, etiam tum, cum reges essent, dico fuisse; hoc nobis esse a majoribus traditum; hoc esse denique proprium liberæ civitatis, ut nihil de capite civis, aut de bonis, sine iudicio senatus, aut populi, aut eorum, qui de quaque re constituti iudices sint, detrahi
34 possit. Videsne, me non radicitus evellere omnes actiones tuas? neque illud agere, quod apertum est, te omnino nihil gessisse jure, non fuisse tribunum plebis? hoc dico, esse parricidium. dico apud pontifices: augures adsunt: versor in medio jure publico. Quod est, pontifices, jus adoptionis? nempe ut is adoptet, qui neque procreare jam liberos possit, & cum potuerit, sit expertus. Quæ deinde causa cuique sit adoptionis, quæ ratio generum ac dignitatis, quæ sacrorum, quæri a pontificum collegio solet. Quid est horum in ista adoptione quæsitum? Adoptat annos viginti natus, etiam minor, senatorem. Liberorumne causa? At procreare potest. habet uxorem: suscepit etiam liberos. exheredabit igitur pater filium. Quid? sacra Clodiæ gentis cur intereunt, quod in te est?

quæ omnis notio pontificum, cum adoptarere, esse debuit. Nisi forte ex te ita quæsitum est, ³⁵ num perturbare rempublicam seditionibus velles; & ob eam causam adoptari, non ut filius esses, sed ut tribunus plebis fieres, & funditus everteres civitatem. Respondisti, credo, te ita velle. Pontificibus bona causa visa est: approbaverunt. Non ætas ejus, qui adoptabat, quæsitæ est, ut in Cn. Aufidio, M. Pupio: quorum uterque nostra memoria, summa senectute, alter Orestem, alter Pisonem adoptavit. quas adoptiones, sicut alias innumerabiles, hereditates nominis, pecuniæ, sacrorum secutæ sunt. Tu neque Fontejus es, qui esse debebas; neque patris heres; neque, amissis sacris paternis, in hæc adoptiva venisti. Ita perturbatis sacris, contaminatis gentibus, & quam deseruisti, & quam polluisti, jure Quiritium legitimo tutelarum & hereditatum relicto, factus es ejus filius contra fas, cujus per ætatem pater esse potuisti. Dico **14** apud pontifices. nego, istam adoptionem pon- ³⁶ tificio jure esse factam: primum, quod hæ vestræ sunt ætates, ut is, qui te adoptavit, vel filii tibi loco per ætatem esse potuerit; vel eo, quo fuit. deinde quod causa quæri solet adoptandi, ut & is adoptet, qui, quod

natura jam assequi non potest, & legitimo, & pontificio jure quærat; & ita adoptet, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de sacrorum religione minuatur. illud in primis, ne qua calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhibeatur: ut hæc simulata adoptio filii quam maxime veritatem illam suscipiendorum liberorum imitata esse videatur. Quæ major calumnia est, quam venire imberbem adolescentulum, bene valentem ac maritum; dicere, filium senatorem populi Romani sibi velle adoptare; id autem scire & videre omnes, non ut ille filius instituatur, sed ut e patriciis exeat, & tribunus plebis fieri possit, idcirco adoptari? neque id obscure. nam adoptatum emancipari statim, ne sit ejus filius, qui adoptarit. Cur ergo adoptatur? Probate genus adoptionis: jam omnium sacra interierint, quorum custodes vos esse debetis; patricius nemo relinquetur. Cur enim quisquam velit, tribunum plebis se fieri non licere? angustiores sibi esse petitionem consulatus? in sacerdotium cum possit venire, quia patricio non sit locus, non venire? Ut cuique aliquid acciderit, quare commodius sit esse plebejum, simili ratione adoptabitur. Ita populus Romanus brevi tempore, neque

regem sacrorum, neque flamines, nec salios
 habebit, nec ex parte dimidia reliquos sacer-
 dotes; neque auctores centuriatorum & curia-
 torum comitiorum: auspiciaque populi Roma-
 ni, si magistratus patricii creati non sint, in-
 tereant necesse est, cum interrex nullus fit,
 quod & ipsum patricium esse, & a patricio pro-
 di necesse est. Dixi apud pontifices, istam ad-
 optionem nullo decreto hujus collegii proba-
 tam, contra omne pontificium jus factam, pro
 nihilo esse habendam; qua sublata, intelligis,
 totum tribunatum tuum concidisse. Venio ad **15**
 augures. quorum ego libros, si qui sunt re-³⁹
 conditi, non scrutor: non sum in exquirendo
 jure augurum curiosus. hæc, quæ una cum
 populo didici, quæ sæpe in concionibus re-
 sponfa sunt, novi. Negant fas esse agi cum
 populo, cum de cælo servatum sit. Quo die
 de te lex curiata lata esse dicatur, audes ne-
 gare de cælo esse servatum? Adest præsens
 vir singulari virtute, constantia, gravitate
 præditus, M. Bibulus. hunc consulem illo
 ipso die contendo servasse de cælo. Infirma
 sunt igitur, tua sententia, acta C. Cæsaris,
 viri fortissimi? Minime. neque enim mea jam
 quidquam interest, exceptis his telis, quæ ex
 illius actionibus in meum corpus immissa sunt.

40 Sed hæc de auspiciis, quæ ego nunc perbre-
viter attingo, acta sunt a te. tu, tuo præci-
pitante jam, & debilitato tribunatu, auspi-
ciorum patronus subito exstitisti: tu M. Bi-
bulum in concionem, tu augures produxisti:
te interrogante augures responderunt, cum de
cælo servatum sit, cum populo agi non posse:
tibi M. Bibulus quærenti, se de cælo servasse,
respondit: idemque in concione dixit, ab Ap-
pio, fratre tuo, productus, te omnino, quod
contra auspicia adoptatus esses, tribunum ple-
bis non fuisse: tua denique omnis actio po-
sterioribus mensibus fuit: omnia, quæ C. Cæ-
sar egisset, quæ contra auspicia essent acta,
per senatum rescindi oportere; quod si fieret,
dicebas, te tuis humeris me custodem urbis
in urbem relaturum. Videte hominis amen-
tiam, ubi per suum tribunatum Cæsaris actis
41 illigatus teneretur. Si & sacrorum jure pon-
tifices, & auspiciorum religione augures to-
tum evertunt tribunatum tuum, quid quæris
amplius? an etiam apertius aliquod jus po-
16 puli atque legum? Hora fortasse sexta diei
questus sum in judicio, cum C. Antonium,
collegam meum, defenderem, quædam de
republica, quæ mihi visa sunt ad illius miseri
causam pertinere. Hæc homines improbi ad
quosdam

quosdam viros fortes longe aliter, atque a me dicta erant, detulerunt. Hora nona, illo ipso die, tu es adoptatus. Si, quod in ceteris legibus trinum nundinum esse oportet, id in adoptione satis est, trium esse horarum; nihil reprehendo. si eadem observanda sunt: si decrevit senatus, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latæ essent, populum non teneri: jam intelligis, omni⁴² genere juris, quod in sacris, quod in auspiciis, quod in legibus sit, te tribunum plebis non fuisse. Atque ego hoc totum non sine causa relinquo. Video enim quosdam clarissimos viros, principes civitatis, aliquot locis judicasse, te cum plebe jure agere potuisse; qui etiam de me ipso, cum tua rogatione funere elatam rempublicam esse dicerent, tamen id funus, etsi miserum atque acerbum fuisset, jure indictum esse dicebant: [quod de me civem, ac de republica bene merito tulisses, funestum funus te indixisse reipublicæ; quod salvis auspiciis tulisses, jure egisse dicebant.] Quare licebit, ut opinor, nobis, eas actiones non infirmare, quibus illi actionibus constitutum tribunatum tuum comprobaverunt.

Fueris sane tribunus plebis tam jure ac⁴³ lege, quam fuit hic ipse Rullus, vir omnibus

rebus clarissimus atque amplissimus: quo jure, quo more, quo exemplo legem nominatim de capite civis indemnati tulisti? Vetant leges sacratæ, vetant XII tabulæ, leges privis hominibus irrogari: id est enim privilegium. nemo umquam tulit: nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil quod minus hæc civitas ferre possit. Proscriptionis miserrimum nomen illud, & omnis acerbitas Sullani temporis, quid habet, quod maxime sit insigne ad memoriam crudelitatis? opinor, poenam in cives Romanos nominatim sine judicio constitutam. Hanc vos igitur, pontifices, judicio atque auctoritate vestra tribuno plebis potestatem dabit, ut proscribere possit, quos velit? quæro enim, quid sit aliud proscribere. VELITIS, JUBEATIS, UT M. TULLIVS IN CIVITATE NE SIT, BONAQUE EJUS UT MEA SINT. Ita enim fecit, etsi aliis verbis tulit. Hoc plebiscitum est? hæc lex? hæc rogatio est? hoc vos pati potestis? hoc ferre civitas, ut singuli cives singulis versiculis e civitate tollantur? Equidem jam perfunctus sum: nullam vim, nullum impetum metuo: explevi animos invidorum: placavi odia improborum: saturavi etiam perfidiam & scelus proditorum: denique

de mea causa, quæ videbatur perditis civibus ad invidiam esse proposita, jam omnes urbes, omnes ordines, omnes dii atque homines judicaverunt. Vobismetipsis, pontifices, & vestris liberis, ceterisque civibus, pro vestra auctoritate & sapientia consulere debetis. nam, cum tam moderata judicia populi sint a majoribus constituta, primum, ut ne pœna capitis cum pecunia jungatur: deinde, ne, nisi prodicta die, quis accusetur; ut ter ante magistratus accuset, intermissa die, quam multam irroget, aut judicet; quarta sit accusatio trinum nundinum prodicta die, qua die judicium sit futurum: tum multa etiam ad placandum, atque ad misericordiam reis concessa sunt: deinde exorabilis populus, facilis suffragatio pro salute: denique etiam si qua res illum diem, aut auspiciis, aut excusatione, sustulit, tota causa, judiciumque sublatum est. Hæc cum ita sint in re, ubi **18** crimen est, ubi accusator, ubi testes: quid ⁴⁶ indignius, quam, qui neque adesse sit iustus, neque citatus, neque accusatus, de ejus capite, liberis, fortunis omnibus, conductos, sicarios, egentes & perditos suffragium ferre, & eam legem putare? At, si hoc de me potuit, quem honos, quem dignitas, quem causa,

quem respublica tuebatur, cujus denique pecunia non expetebatur, cui nihil oberat præter conversionem status & inclinationem communium temporum; quid tandem futurum est iis, quorum vita remota ab honore populari & ab hac illustri gratia est, pecuniæ autem tantæ sunt, ut eas nimium multi, egen-
 47 tes, sumtuosi, nobiles concupiscant? Date hanc tribuno plebis licentiam, & intuemini paulisper animis juventutem, & eos maxime, qui imminere jam cupiditate videntur in tribuniciam potestatem: collegia, medius fidius, tribunorum plebis tota reperientur, hoc jure firmato, quæ coëant de hominum locupletissimorum bonis, præda præsertim populari & spe largitionis oblata.

At quid tulit legum scriptor peritus & callidus? VELITIS, JVBEATIS, VT M. TVLLIO AQVA ET IGNI INTERDICATUR? Crudele, nefarium, ne in sceleratissimo quidem civi sine iudicio ferendum. Non tulit, ut interdicaretur. quid ergo? VT INTERDICTVM SIT. O cœnum, o portentum, o scelus! hanc tibi legem Clodius scripsit, spurciorem lingua sua, ut interdicitum sit, cui non sit interdicitum? Sexte noster, bona venia, quoniam jam dialecticus es,

& hoc quoque liguris: quod factum non est,
 ut sit factum, ferri ad populum, aut verbis
 ullis sanciri, aut suffragiis confirmari potest?
 Hoc tu scriptore, hoc consiliario, hoc mi- 48
 nistro, omnium non bipedum solum, sed
 etiam quadrupedum impurissimo, rempubli-
 cam perdidisti: neque tu eras tam excors,
 tamque demens, ut nescires, hunc Clodium
 esse, qui contra leges faceret; alios, qui le-
 ges scribere solerent. sed neque eorum, ne-
 que ceterorum, in quibus esset aliquid mo-
 destiæ, cujusquam tibi potestas fuit; neque
 tu legum scriptoribus iisdem potuisti uti,
 quibus ceteri, neque operum architectis;
 neque pontificem adhibere, quem velles;
 postremo ne in prædæ quidem societate man-
 cipem, aut prædem socium, extra tuorum
 gladiatorum numerum, aut denique suffra-
 gii latorem in ista tua proscriptione quem-
 quam, nisi furem, aut ficarium, reperire
 potuisti. Itaque cum tu florens ac potens 19
 per medium cohortis popularis volitares; 49
 amici illi tui, te uno amico tecti & beati,
 qui se populo commiserant, ita repelleban-
 tur, ut etiam Palatinam tuam perderent.
 qui in iudicium venerant, sive accusatores
 erant, sive rei, te deprecante damnabantur.

denique etiam ille novitius Ligur, venalis
 adscriptor & subscriptor tuus, cum M. Pa-
 pirii, sui fratris, esset testamento & iudicio
 improbatus, mortem ejus se velle persequi
 dixit: nomen Sex. Propertii detulit. accu-
 sare alienæ damnationis, scelerisque socios,
 30 propter calumniæ metum, non est ausus. De
 hac igitur lege dicimus, quæ jure rogata
 videatur; cujus quam quisque partem teti-
 git, digito, voce, præda, suffragio, quo-
 cumque venit, repudiatus, convictusque
 discessit.

Quid, si iis verbis scripta est illa pro-
 scriptio, ut se ipsa dissolvat? est enim,
 QVOD M. TVLLIVS FALSVM SENA-
 TVSCONSVLTVM RETVLERIT. Si igi-
 tur retulit falsum senatusconsultum, tum est
 rogatio; si non retulit, nulla est. Satisne
 tibi videtur a senatu judicatum, me non
 modo non e mentitum esse auctoritatem ejus
 ordinis, sed etiam unum post urbem condi-
 tam diligentissime senatui paruisse? Quot
 modis doceo, legem istam, quam vocas, non
 esse legem? Quid, si etiam pluribus de re-
 bus uno sortitu retulisti? tamenne arbitraris,
 id, quod M. Drusus in legibus suis plerisque,
 bonus ille vir, M. Scaurus, & L. Crassus

consularis non obtinuerint, id te posse,
 omnium facinorum & stuprorum omnium,
 Decumis & Clodiis auctoribus, obtinere?
 Tulisti de me, ne reciperer, non ut exirem; 51
 quem tu ipse non poteras dicere non licere
 esse Romæ. Quid enim diceres? damna- 20
 tum? certe non. expulsus? qui licuit? sed
 tamen ne id quidem est scriptum, ut ex-
 irem. pœna est, qui receperit; quam omnes
 neglexerunt. ejectio nusquam est. Verum
 fit. quid? operum publicorum exactio: quid?
 nominis inscriptio, tibi num aliud videtur
 esse, ac meorum bonorum direptio: præter-
 quam, quod ne id quidem per legem Lici-
 niam, ut ipse tibi curationem ferres, facere
 potuisti? Quid hoc ipsum, quod nunc apud
 pontifices agis, te meam domum consecras-
 se, te monumentum fecisse, in meis ædibus
 te signum dedicasse, eaque te ex una roga-
 tiuncula fecisse; unum & idem videtur esse,
 atque id, quod de me ipso nominatim tu-
 listi? Tam hercule est unum, quam quod 52
 idem tu lege una tulisti: ut Cyprius rex,
 cujus maiores huic populo focii atque amici
 semper fuerunt, cum bonis omnibus sub præ-
 cone subjiceretur, & exsules Byzantium re-
 ducerentur. Eidem, inquit, utraque de re

negotium dedi. sed quid, si eidem negotium dedisses, ut in Asia cistophorum flagitaret, inde iret in Hispaniam; cum Roma decessisset, consulatum ei petere liceret; cum factus esset, provinciam Syriam obtineret? quoniam de uno homine scriberes, una res
 53 esset? Quodsi jam populus Romanus de ista re consultus esset, & non omnia per servos, latronesque gessisses, nonne fieri poterat, ut populo de Cyprio rege placeret, de exsulibus Byzantinis displiceret? Quæ est, quæso, alia vis, quæ sententia Cæciliæ legis & Didicæ, nisi hæc, ne populo necesse sit in conjunctis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere, aut id, quod velit, repudiare?

Quid, si per vim tulisti? tamennè lex est? aut quidquam jure gestum videri potest, quod per vim gestum esse constet? An, si in ipsa latione tua, capta jam urbe, lapides jacti, si manus collata non est, idcirco tu ad illam labem atque eluviem civitatis, sine summa
 21 vi pervenire potuisti? Cum in tribunali Au-
 54 relio conscribebas palam non modo liberos, sed etiam servos, ex omnibus vicis concitatos, vim tum videlicet non parabas? Cum edictis tuis tabernas claudi jubebas, non vim

imperitæ multitudinis, sed hominum honestorum modestiam, prudentiamque quærebas? Cum arma in ædem Castoris comportabas, nihil aliud, nisi uti ne quid per vim agi posset, machinabare? Cum vero gradus Castoris convellisti ac removisti; tum, ut modeste tibi agere liceret, homines audaces ab ejus templi aditu atque adscensu repulisti: cum eos, qui in conventu virorum bonorum verba de salute mea fecerant, adesse jussisti, eorumque advocationem, manibus, ferro, lapidibus discussisti; tum profecto ostendisti, vim tibi maxime displicere. Verum hæc fu- 55
 riosa vis vesani tribuni plebis facile superari, frangique potuit virorum bonorum vel virtute, vel multitudine. Quid? cum Gabinio Syria dabatur, Macedonia Pisoni, utrique infinitum imperium, ingens pecunia, ut tibi omnia permetterent, te adjuvarent, tibi manum, copias, tibi suos speratos centuriones, tibi pecunias, tibi familias compararent; te suis sceleratis concionibus sublevarent, senatus auctoritatem irriderent, equitibus Romanis mortem, proscriptionemque minitarentur; me terrerent minis; mihi cædem & dimicationem denuntiarent; meam domum, refertam viris bonis, per amicos suos

complerent; proscriptionis metu me frequen-
tia nudarent virorum bonorum, me præsidio
spoliarent; senatum pro me non modo pug-
nare, amplissimum ordinem, sed etiam plo-
rare, & supplicare, mutata veste, prohibe-
22 rent: ne tum quidem vis erat? Quid igitur
56 ego cessi, aut qui timor fuit? non dicam, in
me: fac me timidum esse natura: quid illa
tot virorum fortissimorum millia? quid nostri
equites Romani? quid senatus? quid deni-
que omnes boni? si nulla erat vis, cur me
flentes potius profecuti sunt, quam aut in-
crepantes retinuerunt, aut irati reliquerunt?
An hoc timebam, si mecum ageretur more,
institutoque majorum, ut possem præsens su-
37 stinere? Utrum si dies dicta esset, iudicium
mihi fuit pertimescendum? an sine iudicio
privilegium? iudicium in causa tam turpi?
scilicet is homo sum, qui, etiamsi causa es-
set ignota, dicendo non possem explicare.
an eam causam probare non poteram, cujus
tanta bonitas est, ut ea ipsa non modo se,
sed etiam me absentem per se probarit? an
senatus, an ordines ii, qui cuncta ex Italia
ad me revocandum convolaverunt, segnio-
res, me præsentem, ad me retinendum & con-
servandum fuissent in ea causa, quam ipse

jam parricida talem dicat fuisse, ut me ab
 omnibus ad meam pristinam dignitatem ex-
 petitum atque revocatum queratur? An vero 58
 in iudicio periculi nihil fuit; privilegium
 pertimui, ne, mihi præsentis si multa irroga-
 retur, nemo intercederet? Tam inops au-
 tem ego eram ab amicis, aut tam nuda res-
 publica a magistratibus? Quid? si vocatæ
 tribus essent, proscriptionem non dicam in
 me, ita de sua salute merito, sed omnino in
 ullo civi comprobavissent? An, si ego præ-
 sens fuisset, veteres illæ copiæ conjurato-
 rum, tuique perditii milites atque egentes,
 & nova vis sceleratissimorum consulum cor-
 pori meo pepercissent? qui cum eorum
 omnium crudelitati, scelerique cessissem, ne
 absens quidem luctu meo mentes illorum sa-
 tiari potui. Quid enim vos uxor mea misera 23
 violarat? quam vexavistis, raptavistis, omni 59
 crudelitate laceravistis. quid mea filia? cu-
 jus fletus assiduus, sordesque lugubres, vo-
 bis erant jucundæ; ceterorum omnium men-
 tes, oculosque flectebant. quid parvus fi-
 lius? quem, quamdiu absui, nemo nisi la-
 crymantem, confectumque vidit; quid fece-
 rat, quod eum toties per insidias interfi-
 cere voluistis? Quid frater meus? qui cum

aliquanto post meum discessum ex provincia venisset, neque sibi vivendum, nisi me restituto, putaret, cum ejus moeror, squalor incredibilis & inauditus, omnibus mortalibus miserabilis videretur, quoties ex vestro
60 ferro ac manibus est elapsus? Sed quid ego vestram crudelitatem expromo, quam in ipsum me ac meos adhibuistis; qui parietibus, qui tectis, qui columnis ac postibus meis horrificum quoddam & nefarium, omni imbutum odio bellum intulistis? Non enim te arbitror, cum post meum discessum, omnium locupletium fortunas, omnium provinciarum fructus, tetrarcharum ac regum bona, spe & avaritia devorasses, argenti & suppellectilis meæ cupiditate esse cæcatum: non existimo, Campanum illum consulem cum saltatore collega, cum alteri totam Achajam, Thesfaliam, Bœotiam, Græciam, Macedoniam, omnemque barbariam, bona civium Romanorum condonasses; alteri Syriam, Babylonem, Persas, integerrimas, pacatissimasque gentes, ad diripiendum tradidisses; illos tam cupidos liminum meorum & columnarum &
61 valvarum fuisse. Neque porro illa manus, copięque Catilinæ cæmentis ac testis tectorum meorum se famem suam expleturas

putaverunt. Sed, ut hostium urbes, nec omnium hostium, verum eorum, quibuscum acerbum bellum, intestinumque suscepimus, non præda adducti, sed odio solemus excidere, quod, in quos propter eorum crudelitatem inflammatae mentes nostræ fuerunt, cum horum etiam tectis ac sedibus residere aliquando bellum semper videtur: * *

Nihil erat latum de me; non adesse eram ²⁴
 iustus; non citatus. abfueram: eram etiam ⁶²
 tuo iudicio civis incolumis, cum domus in Palatio, villa in Tusculano, altera ad alterum consulem, transferebatur: senatusconsulta volabant: columnæ marmoreæ ex aedibus meis, inspectante populo Romano, ad focrum consulis portabantur: in fundum autem vicini consulis non instrumentum, aut ornamenta villæ, sed etiam arbores transferbantur: cum ipsa villa non prædæ cupiditate, (quid enim erat prædæ?) sed odio & crudelitate funditus everteretur. Domus ardebat in Palatio non fortuito, sed oblato incendio: consules epulabantur, & in conjuratorum gratulatione versabantur, cum alter se Catilinæ delicias, alter Cethegi consobrinum fuisse diceret. Hanc ego vim, pontifices, hoc scelus, hunc furorem meo corpore ⁶³

opposito, ab omnium bonorum cervicibus depuli, omnemque impetum discordiarum, omnem diu collectam vim improborum, quæ inveterata, compresso odio atque tacito, jam erumpebat, nacta tam audaces duces, excepi meo corpore. In me uno consulares faces jactæ manibus tribuniciis: in me omnia, quæ ego quondam retuderam, conjurationis nefaria tela adhæserunt. Quodsi, ut multis fortissimis viris placuit, vi & armis contra vim decertare voluisssem; aut vicissim cum magna internecone improborum, sed tamen civium; aut, interfectis bonis omnibus, quod illis optatissimum erat, una cum republica
 64 concidisssem. Videbam, vivo senatu, populoque Romano, celerem mihi summa cum dignitate reditum; nec intelligebam, fieri diutius posse, ut mihi non liceret esse in ea republica, quam ipse servasssem. quod si non liceret; audieram & legeram, clarissimos nostræ civitatis viros se in medios hostes ad perspicuam mortem, pro salute exercitus, injecisse: ego, pro salute reipublicæ universæ dubitarem? hoc meliore conditione, quam Decii, quod illi ne auditores quidem suæ gloriæ, ego etiam spectator meæ laudis
 25 esse potuisssem. Itaque infractus furor tuus

PRO DOMO SVA AD PONTIF. III

inanes faciebat impetus. omnem enim vim
 omnium sceleratorum acerbitas mei casus ex-
 ceperat. Non erat in tam immani injuria,
 tantisque ruinis novæ crudelitati locus. Ca- 65
 to fuerat proximus. quid ageres? non erat,
 ut qui modus moribus fuerat, idem esset in-
 juria. quid? posses extrudere ad Cypriam
 pecuniam. præda perierit. alia non deerit:
 hunc modo amandandum esse. Sic M. Cato,
 invisus, quasi per beneficium, Cyprum rele-
 gatur. Ejiciuntur duo, quos improbi videre
 non poterant; alter per honorem turpissi-
 mum; alter per honestissimam calamitatem.
 Atque, ut sciatis, non hominibus istum, 66
 sed virtutibus hostem semper fuisse; me ex-
 pulso, Catone amandato, in eum ipsum se
 convertit, quo auctore, quo adjutore, in
 concionibus, ea, quæ gerebat, omnia, quæ-
 que gesserat, se fecisse & facere dicebat. Cn.
 Pompejum, quem omnium judicio longe
 principem esse civitatis videbat, diutius fu-
 rori suo veniam daturum non arbitrabatur.
 qui ex ejus custodia, per infidias, regis amici
 filium, hostem, captivum, surripuisset, &
 ea injuria virum fortissimum laceffisset: spe-
 ravit iisdem se copiis cum illo posse conflagere,
 quibuscum ego noluissem, bonorum periculo,

dimicare; & primo quidem, adiutoribus consulibus: postea fregit fœdus Gabinus; Piso
 67 tamen in fide mansit. Quas iste tum cædes, quas lapidationes, quas fugas fecerit, quam facile ferro, quotidianisque infidiis, cum jam a firmissimo robore copiarum suarum relictus esset, Cn. Pompejum foro, curiaque privarit, domumque conjecerit, vidistis. Ex quo judicare potestis, quanta vis illa fuerit oriens & congregata, cum hæc Cn. Pompejum terruerit jam distracta & exstincta.

26 Hoc vidit in sententia dicenda Kalendis
 68 Januariis vir prudentissimus, & cum reipublicæ, tum mihi, tum etiam veritati amicissimus, L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam non censuit: qui me consuluisse reipublicæ, cessisse tempestati, amiciorem vobis, ceterisque civibus, quam mihi ac meis exstitisse; vi, armis, dissensione hominum ad cædem instituta, novoque dominatu pulsatum esse dixit: nihil de meo capite potuisse ferri; nihil esse inscriptum, aut posse valere: omnia contra leges, moresque majorum, temere, turbulente, per vim, per furorem esse gesta. quodsi illa lex esset, nec referre ad senatum consules, nec sententiam dicere sibi licere: quorum utrumque cum fieret, non oportere,

oportere, ut de me lex ferretur, decerni; ne illa, quæ nulla esset, esse lex judicaretur. Sententia verior, gravior, utilior, melior reipublicæ nulla esse potuit. hominis enim scelere & furore notato, similis a republica labe in posterum demovebatur. Neque hoc 69
Cn. Pompejus, qui ornatissimam de me sententiam dixit, vosque, pontifices, qui me vestris sententiis, auctoritatibusque defendistis, non vidistis, illam esse nullam, atque esse potius flammam temporis, interdictum sceleris, vocem furoris: sed prospexistis, ne qua popularis in vos aliquando invidia redundaret, si sine populi iudicio restituti videremur. Eodemque consilio, **M. Bibuli**, fortissimi viri, senatus sententiam secutus est, ut vos de mea domo statueretis; non quod dubitaret, quin ab isto nihil legibus, nihil religionibus, nihil jure esset actum; sed ne quis oriretur aliquando in tanta ubertate improborum, qui in meis ædibus aliquam religionem residere diceret. Nam legem quidem istam, nullam esse, quotiescumque de me senatus sententiam dixit, toties iudicavit; quoniam quidem scripto illo istius, sententiam dicere vetabatur. Atque hanc rem par illud 70 simile, **Piso & Gabinius**, vidit. Homines

legum, judiciorumque metuentes, cum frequentissimus senatus eos, ut de me referrent, quotidie flagitaret, non se rem improbare dicebant, led lege istius impediri. Erat hoc verum. nam impediabantur, verum ea lege, quam idem iste de Macedonia, Syriaque tulerat. Hanc tu, P. Lentule, neque privatus, neque consul legem esse umquam putasti. nam tribunis plebis referentibus, sententiam de me designatus consul sæpe dixisti: ex Kalendaris Januariis, quoad perfecta res est, de me retulisti, legem promulgasti, tulisti: quorum tibi, si esset illa lex, nihil liceret. At etiam Q. Metellus, collega tuus, vir clarissimus, quam legem esse homines alienissimi a P. Clodio judicabant, Piso & Gabinius, eam nullam esse, frater P. Clodii, cum de me ad senatum tecum una retulit, judicavit. Sed isti, qui Clodii leges timuerunt, quemadmodum ceteras observarunt? Senatus quidem, cujus est gravissimum judicium de jure legum, quotiescumque de me consultus est, toties eam nullam esse judicavit. quod idem tu, Lentule, vidisti in ea lege, quam de me tulisti. Nam non est ita latum, ut mihi Romam venire liceret, sed **VT VENIREM.** non enim voluisti id, quod licebat, ferre, ut

liceret; sed me ita esse in republica, magis ut arcessitus imperio populi Romani viderer, quam ad administrandam civitatem restitutus.

Hunc tu etiam, portentosa pestis, exsu-⁷²lem appellare ausus es, cum tantis sceleribus esses & factis notatus, ut omnem locum, quo adisses, exfilii simillimum redderes? quid est enim exsul? ipsum per se nomen calamitatis, non turpitudinis. Quando igitur est turpe? re vera, quando est poena peccati; opinione autem hominum etiam, si est poena damnati. Utrum igitur peccato meo exsulis nomen subeo, an re iudicata? Peccato? Jam neque tu id dicere audes, quem isti satellites tui felicem Catilinam nominant, neque quisquam eorum, qui solebant. non modo jam nemo est tam imperitus, qui ea, quæ gessi in consulatu, peccata esse dicat: sed nemo est tam inimicus patriæ, qui non meis consiliis patriam conservatam esse fateatur. Quod enim ²⁸est in terris commune tantum, tantulumve⁷³ consilium, quod non de meis rebus gestis ea, quæ mihi essent optatissima & pulcherrima, iudicarit? Summum est populi Romani, populorumque & gentium omnium ac regum consilium, senatus. decrevit, ut omnes, qui rempublicam salvam esse vellent, ad me unum

defendendum venirent; ostenditque, nec stare
potuisse rempublicam, si ego non fuisset,
74 nec futuram esse ullam, si non rediissem. Pro-
ximus est huic dignitati ordo equester. omnes
omnium publicorum societates de meo con-
sulatu, ac de meis rebus gestis amplissima at-
que ornatissima decreta fecerunt. Scribæ,
qui nobiscum in rationibus, monumentisque
publicis versantur, non obscurum de meis in
republicam beneficiis suum iudicium, de-
cretumque esse voluerunt. Nullum est in hac
urbe collegium, nulli pagani aut montani,
(quoniam plebei quoque urbanæ majores
nostri conventicula, & quasi consilia quædam
esse voluerunt,) qui non amplissime, non
modo de salute mea, sed etiam de dignitate
75 decreverint. Nam quid ego illa divina atque
immortalia municipiorum & coloniarum, &
totius Italiæ decreta commemorem, quibus,
tamquam gradibus, mihi videor in cælum
adscendisse, non solum in patriam revertisse?
Ille vero dies quis fuit, cum te, P. Lentule,
legem de me ferentem, populus Romanus vi-
dit, sensitque, quantus & quanta dignitate
esses? Constat enim, nullis umquam comi-
tiis, campum Martium tanta celebritate, tanto
splendore omnis generis hominum, ætatum,

ordinum floruisse. Omitto civitatum, nationum, provinciarum, regum, orbis denique terrarum de meis in omnes mortales meritis unum iudicium, unumque consensum: adventus meus atque introitus in urbem qui fuit? utrum me patria sic accepit, ut lucem, salutemque redditam sibi ac restitutam accipere debuit, an ut crudelem tyrannum? quod vos Catilinæ gregales de me dicere solebatis. Itaque ille unus dies, quo die me populus⁷⁶ Romanus a porta in Capitolium, atque inde domum sua celebritate, lætitiæque comitatum honestavit, tantæ mihi jucunditati fuit, ut tua mihi conscelerata illa vis, non modo non propulsanda, sed etiam emenda fuisse videatur. Quare illa calamitas (si ita est appellanda) excussit hoc genus totum maledicti, ne quisquam audeat jam reprehendere consulatum meum, tot, tantis, tam ornatis iudiciis, testimoniis, auctoritatibus comprobatum. Quod si²⁹ in isto tuo maledicto probrum non modo mihi nullum objectas, sed etiam laudem illustras meam; quid te aut fieri, aut fingi dementius potest? uno enim maledicto, bis a me patriam servatam esse concedis; semel, cum id feci, quod omnes non negent immortalitati, si fieri potest, mandandum, tu supplicio

puniendum putasti; iterum, cum tuum, multorumque propter te, inflammatum in bonos omnes impetum, meo corpore excepi, ne eam civitatem, quam servassem inermis, armatus in discrimen adducerem.

77 Esto, non fuit in me pœna ulla peccati, at fuit iudicii. Cujus? quis me umquam ulla lege interrogavit? quis postulavit? quis diem dixit? Potest igitur damnati pœnam sustinere indemnatus? hoc tribunicium est? hoc populare? quamquam ubi tu te popularem, nisi cum pro populo fecisti, potes dicere? Scilicet cum hoc juris a majoribus proditum sit, ut nemo civis Romanus aut libertatem, aut civitatem possit amittere, nisi ipse auctor factus sit? quod tu ipse potuisti in tua causa discere. Credo enim, quamquam in illa adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum, AVCTORNE ESSES, VT IN TE P. FONTEJVS VITAE, NECISQVE POTESTATEM HABERET, VT IN FILIO. Quæro, si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id xxx curiæ jussissent, num id jussum esset ratum? certe non. quid ita? quia jus a majoribus nostris, qui non fiste & fallaciter populares, sed vere & sapienter fuerunt, ita comparatum est, ut

civis Romanus libertatem nemo possit invitus
 amittere. Quinetiam, si decemviri sacramen- 78
 tum in libertatem injustum judicassent, tamen,
 quotiescumque vellet quis, in hoc genere solo
 rem judicatam referre posse voluerunt. Ci-
 vitem vero nemo umquam ullo populi jussu
 amittet invitus. Qui cives Romani in colo- 30
 nias Latinas proficiscebantur, fieri non pote-
 rant Latini, qui non erant auctores facti,
 nomenque dederant. Qui erant rerum capi-
 talium condemnati, non prius hanc civita-
 tem amittebant, quam erant in eam recepti,
 quo vertendi, hoc est, mutandi soli causa
 venerant. id autem ut esset faciundum, non
 ademptione civitatis, sed tecti, & aquæ, &
 ignis interdictione faciebant. Populus Roma- 79
 nus. L. Sulla dictatore ferente, comitiis cen-
 turiatis, municipiis civitatem ademit; ademit
 iisdem agros. de agris ratum est; fuit enim
 populi potestas: de civitate, ne tamdiu qui-
 dem valuit, quamdiu illa Sullani temporis
 arma valuerunt. Hanc vero Volaterranis,
 cum etiam tum essent in armis, L. Sulla
 victor, republica recuperata, comitiis cen-
 turiatis, civitatem eripere non potuit; ho-
 dieque Volaterrani non modo cives, sed etiam
 optimi cives, fruuntur nobiscum simul hac

civitate. Consulari homini P. Clodius, everfa
 republica, civitatem adimere potuit, conci-
 lio advocata, conductis operis non solum
 egentium, sed etiam fervorum, Sedulio prin-
 cipe, qui se illo die confirmavit Romæ non
 80 fuisse? Quod si non fuit, quid te audacius,
 qui in ejus nomen incideris? quid despera-
 tius, qui ne ementiendo quidem potueris
 auctorem adumbrare meliorem? sin autem
 is primus scivit, quod facile potuit, propter
 inopiam tecti, in foro pernoctans; cur non
 juret se Cadibus fuisse, cum tu te fuisse In-
 teramnæ probaveris? Hoc tu igitur homo
 popularis jure munitam civitatem & liberta-
 tem nostram putas esse oportere, ut, si, tri-
 buno plebis rogante, VELITIS, JUBEAT-
 ISNE, Sedulii centum se velle & jubere
 dixerint, possit unusquisque nostrum amit-
 tere? Tum igitur majores nostri populares
 non fuerunt, qui de civitate & libertate ea
 jura sanxerunt, quæ nec vis temporum, nec
 potentia magistratum, nec res tum judicata,
 nec denique universi populi Romani potestas,
 quæ ceteris in rebus est maxima, labefactare
 81 posset. At tu etiam, ereptor civitatis, legem
 de injuriis publicis tulisti Anagnino nescio
 cui Menulæ, per gratiam, qui tibi ob eam

legem statuam in meis ædibus posuit; ut locus ipse, in tua tanta injuria, legem & inscriptionem statuæ refelleret. quæ res municipibus Anagninis multo majori dolori fuit, quam quæ idem ille gladiator scelera Anagninæ fecerat. Quid? si ne scriptum quidem um- 31
quam est in ista ipsa rogatione, quam se Seditius negat scivisse; tu hujus, ut acta tui præclari tribunatus hominis dignitate cohonestes, auctoritatem amplecteris?

Sed, tametsi nihil de me tulisti, quo mi- 82
nus essem non modo in civium numero, sed etiam in eo loco, in quo me honores populi Romani collocaverunt; tamenne eum tua voce violabis, quem post nefarium scelus consulum superiorum, tot vides judiciis senatus, populi Romani, totius Italiæ honestatum? quem ne tum quidem, cum aberam, negare poteras esse tua lege senatorem? Ubi enim tuleras, ut mihi aqua & igni interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit. homines seditiosissimi de optimis ac fortissimis civibus non, ut esset interdictum, quod ferri non poterat, tulerunt, sed ut interdiceretur. Ubi cavisti, ne meo me loco censor in senatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus damnatis

interdictum est, scriptum est in legibus.

83 Quære hoc e Sex. Clodio, scriptore legum tuarum: jube adeste: latitat omnino: sed si requiri jufferis, invenient hominem apud sororem tuam, occultantem se, capite demisso. Sed si patrem tuum, civem, medius fidius, egregium, dissimilemque vestri, nemo umquam sanus exulem appellavit, qui, cum de eo tribunus plebis promulgasset, adeste propter iniquitatem illius Cinnani temporis noluit, eique imperium est abrogatum. Si in illo pœna legitima turpitudinem non habuit propter vim temporum; in me, cui dies dicta non est, qui reus non fui, qui numquam sum a tribuno plebis citatus, damnati pœna esse potuit, ea præsertim, quæ ne in ipsa quidem

32 rogatione proscripta est? At vide, quid in-

84 terfit inter illum iniquissimum patris tui casum, & hanc fortunam, conditionemque nostram. Patrem tuum, civem optimum, clarissimi viri filium, qui si viveret, qua severitate fuit, tu profecto non viveres, L. Philippus censor avunculum suum præteriit in recitando senatu. Nihil enim poterat dicere, quare rata non essent, quæ erant acta in ea republica, in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset. Me L. Cotta, homo

censorius, in senatu juratus dixit, se, si cen-
 sor tum esset, cum ego aberam, meo loco
 senatorem recitaturum fuisse. Quis in meum⁸⁵
 locum judicem subdidit? quis meorum ami-
 corum testamentum discessu meo fecit, qui
 mihi non idem tribuerit, quod & si adessem?
 quis me non modo civis, sed socius recipere
 contra tuam legem & juvare dubitavit? De-
 nique universus senatus multo ante, quam
 est lata lex de me, GRATIAS AGENDAS
 CENSUIT CIVITATIBVS IIS, QVAE
 M. TVLLIVM; tantumne? immo etiam,
 CIVEM OPTIME DE REPUBLICA
 MERITVM, RECEPISSENT. Et tu unus
 pestifer civis, eum restitutum negas esse civem,
 quem ejectum universus senatus non modo
 civem, sed etiam egregium civem semper pu-
 tavit? At vero, ut annales populi Romani⁸⁶
 & monumenta vetustatis loquuntur, Cæso
 ille Quintius, & M. Furius Camillus, &
 M. Servilius Ahala, cum essent optime de
 republica meriti, tamen populi incitati vim
 iracundiamque subierunt; damnatique comi-
 tiis centuriatis cum in exilium profugissent,
 rursus ab eodem populo placato sunt in suam
 pristinam dignitatem restituti. Quod si his
 damnatis non modo non imminuit calamitas

clarissimi nominis gloriam, sed etiam honestavit: [nam, etsi optabilius est, cursum vitæ conficere sine dolore, & sine injuria; tamen ad immortalitatem gloriæ plus affert, desideratum esse a suis civibus, quam omnino numquam esse violatum] mihi, sine ullo judicio populi profecto, tum amplissimis omnium judiciis restituto, maledicti locum
 87 aut criminis obtinebit? Fortis & constans in optima ratione civis, P. Popillius, semper fuit; tamen ejus in omni vita nihil est ad laudem illustrius, quam calamitas ipsa. Quis enim jam meminisset, eum bene de republica meritum, nisi & ab improbis expulsus esset, & per bonos restitutus? Q. Metelli præclarum imperium in re militari fuit, egregia censura, omnis vita plena gravitatis; tamen hujus viri laudem ad sempiternam memoriam temporis calamitas propagavit.

33 Quodsi & illis, qui expulsi sunt inique, sed tamen legibus reducti, inimicis interfectis, rogationibus tribuniciis, non auctoritate senatus, non comitiis centuriatis, non decretis Italiæ, non desiderio civitatis, inimicorum injuria probro non fuit; in me, qui profectus sum integer, abfui simul cum republica, redi cum maxima dignitate, te vivo,

fratre tuo altero consule reducente, altero
 prætore petente, tuum scelus, meum probrum
 putas esse oportere? Ac, si me populus Ro- 88
 manus incitatus iracundia, aut invidia, e
 civitate ejecisset, idemque postea mea in rem-
 publicam beneficia recordatus, se collegisset,
 temeritatem atque injuriam suam restitutio-
 ne mea reprehendisset: tamen profecto nemo
 tam esset amens, qui mihi populi tale judi-
 cium non dignitati potius, quam dedecori
 putaret esse oportere. nunc vero, cum me
 in iudicium populi nemo omnium vocarit;
 condemnari non potuerim, qui accusatus non
 sim; denique ne expulsus quidem ita sim,
 ut, si contenderem, superare non possem;
 contraque a populo Romano semper sim de-
 fensus, amplificatus, ornatus: quid est, quare
 quisquam mihi se ipsa populari ratione ante-
 ponat? An tu populum Romanum esse il- 89
 lum putas, qui constat ex iis, qui mercede
 conducuntur? qui impelluntur, ut vim affe-
 rant magistratibus? ut obsideant senatum?
 optent quotidie cædem, incendia, rapinas?
 quem tu tamen populum, nisi tabernis clau-
 sis, frequentare non poteras: cui populo
 duces Lentidios, Lollios, Plagulejos, Ser-
 gios præfeceras. O speciem, dignitatemque

populi Romani, quam reges, quam nationes
 exteræ, quam gentes ultimæ pertimescant,
 multitudinem hominum ex servis, ex con-
 ductis, ex facinorosis, ex egentibus congre-
 90 gatam! Illa fuit pulchritudo populi Romani,
 illa forma, quam in campo vidisti tum, cum
 etiam tibi, contra senatus, totiusque Italiæ
 auctoritatem & studium, dicendi potestas
 fuit. Ille, ille populus est dominus regum,
 victor atque imperator omnium gentium,
 quem illo clarissimo die, scelerate, vidisti
 tum, cum omnes principes civitatis, omnes
 ordinum atque ætatum omnium, suffragium
 se, non de civis, sed de civitatis salute ferre
 censebant: cum denique homines in cam-
 34 pum, non tabernis, sed municipiis clausis,
 91 venerunt. Hoc ego populo, si tum consules
 aut fuissent in republica, aut omnino non
 fuissent, nullo labore, tuo præcipiti furori
 atque impio sceleri restitissem. sed publi-
 cam causam contra vim armatam sine populi
 præsidio suscipere nolui: non quo mihi P.
 Scipionis, fortissimi viri, vis intima, privati
 hominis, displiceret: sed Scipionis factum
 statim P. Mucius consul, qui in gerenda re-
 publica putabatur fuisse segnior, gestam mul-
 tis senatusconsultis non modo defendit, sed

etiam ornavit: mihi aut, te interfecto, cum
 consulibus, aut, te vivo, & tecum, & cum
 illis, armis decertandum fuit. Erant eo tem- 92
 pore multa etiam alia metuenda. ad servos,
 medius fidius, res pervenisset. tantum homi-
 nes impios ex vetere illa conjuratione inustum
 nefariis mentibus bonorum odium retinebat.

Hic tu me etiam gloriari vetas: negas
 esse ferenda, quæ soleam de me prædicare;
 & homo facetus, inducis etiam sermonem ur-
 banum ac venustum; me dicere solere, esse
 me Jovem: eundemque dictitare, Minervam
 esse sororem meam. Non tam insolens sum,
 quod Jovem esse me dico, quam ineruditus,
 quod Minervam sororem Jovis esse existi-
 mo. sed tamen, ego mihi sororem virginem
 ascisco: tu sororem tuam virginem esse non
 sivisti. Sed vide, ne tu te debeas Jovem di-
 cere, quod tu jure eandem sororem & uxo-
 rem appellare possis. Et quoniam hoc repre- 35
 hendis, quod solere me dicas de me ipso 93
 gloriosius prædicare; quis umquam audivit,
 cum ego de me, nisi coactus ac necessario
 dicerem? Nam si, cum mihi furta, largitio-
 nes, libidines objiciuntur, ego respondere
 soleo, meis consiliis, periculis, laboribus,
 patriam esse conservatam; non tam sum

existimandus de gestis rebus gloriari, quam de objectis non confiteri. sed si mihi ante hæc durissima reipublicæ tempora nihil umquam aliud objectum est, nisi crudelitas illius temporis, cum a patria perniciem depuli; quid? me huic maledicto utrum non respondere, an demisse respondere decuit?

94 Ego vero etiam reipublicæ semper interesse putavi, me illius pucherrimi facti, quod ex auctoritate senatus, consensu bonorum omnium, pro salute patriæ gessissem, splendorem verbis dignitatemque retinere; præsertim cum mihi uni in hac republica, audiente populo Romano, opera mea hanc urbem & hanc rempublicam esse salvam, jurato dicere fas fuisset. Exstinctum est jam illud maledictum crudelitatis, quod me, non ut crudelem tyrannum, sed ut mitissimum parentem, omnium civium studiis desideratum, 95repetitum, arcessitum vident. Aliud exortum est. objicitur mihi meus ille discessus: cui ego crimini respondere sine mea maxima laude non possum. Quid enim, pontifices, debeo dicere? Peccati me conscientia profugisse? At id, quod mihi crimini dabatur, non modo peccatum non erat, sed erat res, post natos homines pulcherrima. Judicium
populi

populi pertimuisse? At id nec propositum
 ullum fuit, &, si fuisset, duplicata gloria
 discessissem. Bonorum mihi præsidium de-
 fuisse? Falsum est. Me mortem timuisse?
 Turpe est. Dicendum igitur est id, quod non **36**
 dicerem, nisi coactus; (nihil enim umquam
 de me dixi sublatius, asciscendæ laudis causa
 potius, quam criminis depellendi:) dico igi-
 tur, & quam possum maxima voce dico:
 Cum omnium perditorum & conjuratorum **96**
 incitata vis, duce tribuno plebis, consulibus
 auctoribus, afflicto senatu, perterritis equi-
 tibus Romanis, suspensa ac sollicita tota ci-
 vitate, non tam in me impetum faceret, quam
 per me in omnes bonos; me vidisse, si vicis-
 sem, tennes reipublicæ reliquias; si victus
 essem, nullas futuras. quod cum judicassem,
 deslevi conjugis miseræ discidium, liberorum
 carissimorum solitudinem, fratris absentis,
 amantissimi atque optimi, casum, subitas
 fundatissimæ familiæ ruinas: sed his omnibus
 rebus vitam anteposui meorum civium; rem-
 que publicam concidere unius discessu, quam
 omnium interitu occidere malui. speravi, id
 quod accidit, me jacentem posse a vivis viris
 fortibus excitari; si una cum bonis interiis-
 sem, nullo modo posse recreari. Accepi, **97**

pontifices, magnum atque incredibilem dolorem: non nego: neque istam mihi ascisco sapientiam, quam nonnulli in me requirebant, qui me animo nimis fracto esse atque afflicto loquebantur. An ego poteram, cum a tot rerum tanta varietate divellerer (quas idcirco prætereo, quod ne nunc quidem sine fletu commemorare possum) infitiam me esse hominem, & communem naturæ sensum repudiare? Tum vero neque illud meum factum laudabile, nec beneficium ullum a me in rempublicam profectum dicerem, si quidem ea reipublicæ causa reliquissim, quibus æquo animo carerem; eamque animi durtiam, sicut corporis, quod, cum uritur, non sentit, stuporem potius, quam virtutem putarem. Suscipere tantos animi dolores, atque
⁹⁸ ea, quæ, capta urbe, accidunt victis, stante urbe unum perpeti, & jam se videre distrahi a complexu suorum, disturbari tecta, diripi fortunas, patriæ denique causa patriam ipsam amittere, spoliari populi Romani beneficiis amplissimis, præcipitari ex altissimo dignitatis gradu, videre prætextatos inimicos, nondum morte complorata, arbitria petentes funeris; hæc omnia subire conservandorum civium causa, atque ita, ut dolenter absis, non tam

sapiens, quam ii, qui nihil curant, sed tam
 amans tuorum ac tui, quam communis hu-
 manitas postulat; ea laus præclara atque di-
 vina. Nam, qui ea, quæ numquam cara ac
 jucunda duxit, animo æquo reipublicæ causa
 deserit, nullam benevolentiam insignem in
 rempublicam declarat: qui autem ea relin-
 quit, reipublicæ causa, a quibus cum summo
 dolore divellitur, ei patria cara est; cujus
 salutem caritati anteponit suorum. Quare, 99
 dirumpatur licet ista furia, [atque] audiat
 hæc ex me, quoniam laceffivit: bis servavi;
 ut consul togatus armatos vicerim; privatus
 consulibus armatis cesserim. Utriusque tem-
 poris fructum tuli maximum; superioris,
 quod ex senatus auctoritate, & senatum, &
 omnes bonos, meæ salutis causa, mutata
 veste vidi; posterioris, quod & senatus, &
 populus Romanus, & omnes mortales, &
 privatim, & publice judicarunt, sine meo
 reditu rempublicam salvam esse non posse.

Sed hic meus reditus, pontifices, vestro 100
 iudicio continetur. Nam, si vos me in meis
 ædibus collocatis, id quod in omni mea cau-
 sa semper studiis, consiliis, auctoritatibus,
 sententiisque fecistis; video me plane ac
 sentio restitutum. sin mea domus non modo

mihi non redditur, sed etiam monumentum
 præbet inimico doloris mei, sceleris sui,
 publicæ calamitatis; quis erit, qui hunc re-
 ditum potius, quam pœnam sempiternam pu-
 tet? In conspectu præterea totius urbis do-
 mus est mea, pontifices: in qua si manet il-
 lud, non monumentum [urbis], sed sepul-
 chrum, inimico nomine inscriptum; demi-
 grandum potius aliquo est, quam habitandum
 in ea urbe, in qua tropæa & de me & de re-
 38 publica videam constituta. An ego tantam
 101 aut animi duritiem habere, aut oculorum im-
 pudentiam possim, ut, cujus urbis servatorem
 me esse senatus omnium assensu toties judi-
 carit, in ea possim intueri domum meam ever-
 sam, non ab inimico meo, sed ab hoste com-
 muni, & ab eodem exstructam & positam in
 oculis civitatis, ne umquam conquiescere
 possit fletus bonorum? Sp. Melii, regnum
 appetentis, domus est complanata. Ecquid
 aliud? æquum accidisse Melio populus Ro-
 manus judicavit; nomine ipso Aequimelii,
 Melii pœna comprobata est. Sp. Cassii do-
 mus ob eandem causam everfa, atque in eo-
 dem loco ædes posita Telluris. In Vacci pra-
 tis domus fuit M. Vacci, quæ publicata est
 & everfa, ut illius facinus memoria & nomine

loci notaretur. M. Manlius, cum ab adscensu Capitolii Gallorum impetum repulisset, non fuit contentus beneficii sui gloria; regnum appetisse est iudicatus: ergo ejus domum everfam duobus lucis convestitam videtis. Quam igitur majores nostri sceleratis ac nefariis civibus maximam pœnam constitui posse arbitrati sunt; eandem ego subibo ac sustinebo, ut apud posteros nostros non extinctor conjurationis & sceleris, sed auctor & dux fuisse videar? Hanc vero, pontifices, labem tur- 102 pitudinis & inconstantiae poterit populi Romani dignitas sustinere, vivo senatu, vobis principibus publici consilii, ut domus M. Tullii Ciceronis cum domo Fulvii Flacci ad memoriam pœnæ publice constitutæ conjuncta esse videatur? M. Flaccus, quia cum C. Graccho contra salutem reipublicæ fecerat, & senatus sententia est interfectus, & ejus domus everfa & publicata est: in qua porticum post aliquanto Q. Catulus de manubiis Cimbricis fecit. Ista autem fax ac furia patriæ, cum urbem, Pisone & Gabinio ducibus, cepisset, occupasset, teneret; uno, eodemque tempore & clarissimi viri mortui monumenta debebat, & meam domum cum M. Flacci domo conjungebat: ut, qua pœna senatus affecerat

everforem civitatis, eadem iste, oppresso fenatu, afficeret eum, quem patres conscripti
 39 custodem patriæ judicassent. Hanc vero in
 103 Palatio atque in pulcherrimo urbis loco porticum esse patiemini, furoris tribunicii, sceleris consularis, crudelitatis conjuratorum, calamitatis reipublicæ, doloris mei defixum indicium ad memoriam omnium gentium sempiternam? quam porticum pro amore, quem habetis in rempublicam, & semper habuistis, non modo sententiis, sed, si opus esset, manibus vestris disturbare cuperetis: nisi quem forte illius castissimi sacerdotis superstitiosa dedicatio deterret.

104 O rem, quam homines soluti ridere non desinant; tristiores autem sine maximo dolore audire non possint! Publiusne Clodius, qui ex pontificis maximi domo religionem eripuit, is in meam intulit? hunc cin' vos, qui estis antistites cæremoniarum & sacrorum, auctorem habetis & magistrum publicæ religionis? O dii immortales! (vos enim hæc audire cupio) P. Clodius vestra sacra curat? vestrum numen horret? res omnes humanas religione vestra contineri putat? Hic non illudit auctoritati horum omnium, qui adsunt, summorum virorum? non vestra, pontifices,

gravitate abutitur? Ex isto ore, religionis
 verbum excidere aut elabi potest? quam tu
 eodem ore, accusando senatum, quod severe
 de religione decerneret, impurissime, tæter-
 rimeque violasti. Adspicite, adspicite, pon-⁴⁰
 tifices, hominem religiosum, &, si vobis vi-¹⁰⁵
 detur, (quod est bonorum pontificum,) mo-
 nete eum, modum quendam esse religionis:
 nimium esse superstitiosum non oportere.
 Quid tibi necesse fuit anili superstitione, homo
 fanaticæ, sacrificium, quod alienæ domi fie-
 ret, invisere? quæ autem te tanta mentis
 imbecillitas tenuit, ut non putares, deos satis
 posse placari, nisi etiam muliebribus religio-
 nibus te implicuisses? quem umquam audisti
 majorum tuorum, qui & sacra privata colue-
 runt, & publicis sacerdotiis præfuerunt, cum
 sacrificium Bonæ Deæ fieret, interfuisse?
 neminem, ne illum quidem, qui cæcis est
 factus. Ex quo intelligitur, multa in vita
 falso homines opinari; cum ille, qui nihil
 viderat sciens, quod nefas esset, lumina amisit;
 istius, qui non solum adspectu, sed etiam
 incesto flagitio & stupro polluit cæremonias,
 pœna omnis oculorum ad cæcitatem mentis
 est conversa. Hoc auctore tam casto, tam
 religioso, tam sancto, tam pio, potestis,

pontifices, non commoveri, cum suis dicat se manibus domum civis optimi evertisse, & eam iisdem manibus consecrasse?

106 Quæ tua fuit consecratio? Tuleram, inquit, ut mihi liceret. Quid? non exceperas, ut, si quod jus non esset rogare, ne esset rogatum? Jus igitur statuetis esse, uniuscujusque vestrum sedes, aras, focos, deos penates, subjectos esse libidini tribunicie? in quem quisque per homines conitatos irruerit, quem impetu perculerit, hujus domum non solum affligere, quod est presentis insanie, quasi tempestatis repentinæ, sed etiam in posterum

41 107 tempus religione sempiterna obligare? Equidem sic accepi, pontifices, in religionibus suscipiendis, caput esse, interpretari, quæ voluntas deorum immortalium esse videatur; nec est ulla erga deos pietas, nisi honesta de numine eorum ac mente opinio, cum expeti nihil ab iis, quod sit injustum atque inhonestum, arbitrere. Hominem invenire ista labestum, cum omnia tenebat, neminem potuit, cui meas ædes addiceret, cui traderet, cui donaret: ipse cum loci illius, cum ædium cupiditate flagraret, ob eamque causam unam, una justa illa rogatione sua vir bonus dominum se in meis bonis esse voluisset; tamen

illo ipso in furore suo non est ausus meam domum, cujus cupiditate inflammatus erat, possidere. Deos immortales existimatis, cujus labore & consilio sua ipsi templa tenuerunt, in ejus domum afflictam & everfam per unius hominis sceleratissimi nefarium latrocinium immigrare voluisse? Civis est nemo in tanto 108 populo, extra contaminatam illam & cruentam P. Clodii manum, qui rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus in illa tempestate defenderit. At, qui aliqua se contagione prædæ, societatis, emtionis, contaminaverunt, nullius neque privati neque publici judicii pœnam effugere potuerunt. Ex his igitur bonis, quorum nemo rem ullam attigit, qui non omnium judicio sceleratissimus haberetur, dii immortales domum meam concupiverunt? Ista tua pulchra Libertas deos penates & familiares meos lares expulit, ut a te ipsa, tamquam in captivis sedibus, collocaretur? Quid est sanctius, quid omni 109 religione munitius, quam domus uniuscujusque civium? hic aræ sunt, hic foci, hic dii penates; hic sacra, religiones, cæremoniæ, continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus, ut inde abripi neminem fas sit. Quo magis est furor istius ab auribus vestris 42

repellendus , qui , quæ majores nostri religionibus tuta nobis & sancta esse voluerunt , ea iste non solum contra religionem labefactavit , sed etiam ipsius religionis nomine evertit.

110 At quæ dea est? Bonam esse oportet, quandoquidem est abs te dedicata. Libertas, inquit, est. Eam tu igitur domi meæ collocasti, quam ex urbe tota sustulisti? Tu, cum collegas tuos, summa potestate præditos, negares liberos esse: cum in templum Castoris aditus esset apertus nemini: cum hunc clarissimum virum, summo genere natum, summis populi beneficiis usum, pontificem, & consularem, & singulari bonitate, & modestia præditum (quem satis mirari, quibus oculis adspicere audeas, non queo) audiente populo Romano a pedisequis conculcari juberet: cum indemnatum exturbares, privilegiis tyrannicis irrogatis: cum principem orbis terræ virum, inclusum domi contineres: cum forum armatis catervis perditorum hominum possideres: Libertatis simulacrum in ea domo collocabas, quæ domus erat ipsa indicio tui crudelissimi dominatus, & miser-

111 rimæ populi Romani servitutis? Eumne potissimum Libertas domo sua debuit pellere,

qui nisi fuisset, in servorum potestatem civi-
 tas tota venisset? At unde inventa est ista **43**
 Libertas? quæsi enim diligenter. Tanagræa
 quædam meretrix fuisse dicitur. ejus non
 longe a Tanagris simulacrum e marmore in
 sepulcro positum fuit. Hoc quidam homo no-
 bilis, non alienus ab hoc religioso Libertatis
 sacerdote, ad ornatum ædilitatis suæ depor-
 tavit. Etenim cogitarat omnes superiores
 muneris splendore superare. Itaque omnia
 signa, tabulas, ornamentorum quod super-
 fuit in fanis, & communibus locis, tota e
 Græcia, atque insulis omnibus, honoris po-
 puli Romani causa, sane frugaliter domum
 suam deportavit. Is posteaquam intellexit, **112**
 posse se, interversa ædilitate, a L. Pisone
 eonsule prætorem renuntiari, si modo eadem
 prima littera competitorem habuisset ali-
 quem; ædilitatem duobus in locis, partim
 in arca, partim in hortis suis collocavit:
 signum de busto meretricis ablatum isti de-
 dit, quod esset signum magis istorum, quam
 publicæ libertatis. Hanc deam quisquam
 violare audeat, imaginem meretricis, orna-
 mentum sepulcri, a fure sublatum, a sacri-
 lego collocatam? hæc me domo mea pel-
 let? hæc ultrix afflictæ civitatis, reipublicæ

spoliis ornabitur? hæc erit in eo monumēto, quod positum est, ut esset indicium oppressi senatus ad memoriam sempiternam turpitudinis? O Q. Catule, (patremne appellem, an filium? recentior memoria filii est, & cum rebus meis gestis conjunctior:) tantumne te fefellit, cum mihi summa & quotidie majora præmia in republica fore putabas? negabas fas esse, duos consules esse in hac civitate inimicos reipublicæ. Duo sunt inventi, qui senatum tribuno furenti constri-ctum traderent: qui pro me patres conscriptos deprecari, & populo supplices esse, edictis atque imperio vetarent: quibus inspectantibus domus mea disturbaretur, diriperetur: qui denique ambustas fortunarum mearum reliquias, suas in domos comportari juberent.

114 Venio nunc ad patrem. Tu, Q. Catule, M. Fulvii domum, cum is fratris tui focer fuisset, monumentum tuarum manubiarum esse voluisti, ut ejus, qui perniciose reipublicæ consilia cepisset, omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. Hoc si quis tibi ædificanti illam porticum diceret, fore tempus, cum is tribunus plebis, qui auctoritatem senatus, judicium bonorum omnium neglexisset, tuum monumentum, consulibus

non modo inspectantibus, verum adjuvantibus disturbaret, everteret, idque cum ejus civis, qui rempublicam ex senatus auctoritate consul defendisset, domo conjungeret; nonne responderes, id, nisi everfa civitate, accidere non posse?

At videte hominis intolerabilem audaciam ⁴⁴
 cum projecta quadam & effrenata cupiditate. ¹¹⁵
Monumentum iste numquam aut religionem ullam excogitavit; habitare laxe & magnifice voluit, duasque & magnas & nobiles domos conjungere. Eodem puncto temporis, quo meus discessus isti causam cædis eripuit, a Q. Sejo contendit, ut sibi domum venderet: cum ille id negaret, primo se luminibus ejus esse obstructurum minabatur. Affirmabat Postumus, se vivo, illam domum istius numquam futuram. Acutus adolescens ex ipsius sermone intellexit, quid fieri oporteret: hominem veneno apertissime sustulit: emit domum, licitatoribus defatigatis, prope dimidio carius, quam æstimabat. Quorsum igitur ¹¹⁶
 hæc oratio pertinet? domus mea illa prope tota vacua est: vix pars ædium meorum decima ad Catuli porticum accessit: causa fuit ambulatio, & monumentum, & ista Tanagræa, oppressa libertate, Libertas. In

Palatio, pulcherrimo prospectu, porticum cum conclavibus pavementata trecentum pedum concupierat, amplissimum peristylum; cetera ejusmodi, facile ut omnium domos & laxitate & dignitate superaret. Et homo religiosus, cum ædes meas idem emeret & venderet; tamen illis tantis tenebris non est ausus suum nomen emtioni illi adscribere. posuit scilicet Scatonem illum, hominem sua virtute egentem, ut is, qui in Marfis, ubi natus est, tectum, quo imbris vitandi causa succederet, nullum haberet, ædes in Palatio nobilissimas emisse se diceret. Inferiorem ædium partem assignavit non suæ genti Fontejeæ, sed Clodiæ, quam reliquit: quem in numerum ex multis Clodiis nemo nomen dedit, nisi aut egestate, aut scelere perditus.

45 Hanc vos, pontifices, tam variam, tam novam in omni genere voluntatem, impudentiam, audaciam, cupiditatem comprobabitis?

117 Pontifex, inquit, affuit. Non te pudet, cum apud pontifices res agatur, pontificem dicere, non collegium pontificum affuisse; præsertim cum tribunus plebis, vel denunciare potueris, vel etiam cogere? Esto: collegium non adhibuisti. quid? de collegio quis tandem affuit? posuerat enim auctoritatem

in uno, quæ est in his omnibus; sed tamen auget & ætas & honos dignitatem. opus erat etiam scientia; quam etsi omnes consecuti sunt, tamen certe peritiores vetustas facit. Quis ergo affuit? Frater, inquit, uxoris 118 meæ. Si auctoritatem quærimus, etsi id est ætatis, ut nondum consecutus sit; tamen quanta est in adolescentia auctoritas, ea, propter tantam conjunctionem affinitatis, minor est putanda. si autem scientia est quæsitâ; quis erat minus peritus, quam is, qui paucis illis diebus in collegium venerat? qui etiam tibi erat magis obstrictus beneficio recenti, cum se, fratrem uxoris tuæ, fratri tuo germano antelatum videbat. etsi in eo providisti, ne frater te accusare posset. Hanc tu igitur dedicationem appellas, ad quam non collegium, non honoribus populi Romani ornatum pontificem, non denique adolescentem quemquam, cum haberes in collegio familiarissimos, adhibere potuisti? Affuit is, si modo affuit, quem tu impulisti, soror rogavit, mater coëgit. Videte igitur, pontifi- 119 ces, quid statuatis in mea causa de omnium fortunis. Ergone pontificem putatis, si is postem tenuerit, & aliquid dixerit, domum uniuscujusque consecrare posse? At istæ

dedicationes, & templorum & delubrorum
 religiones, ad honorem deorum immorta-
 lium, sine ulla civium calamitate a majoribus
 nostris constitutæ sunt. Est inventus tribu-
 nus plebis, qui consularibus copiis instructus,
 omni impetu furoris in eum civem irruerit,
 quem percussum ipsa respublica suis mani-
 46 bus extolleret. Quid, si quis similis istius
 120 (neque enim jam deerunt, qui imitari velint)
 aliquem mei dissimilem, cui respublica non
 tantum debeat, per vim afflixerit, domum
 ejus per pontificem dedicarit; id vos ista
 auctoritate constituetis, ratum esse oportere?
 Dicetis, quem reperiet pontificem? Quid?
 & tribunus plebis idem esse non potest pon-
 tificex? M. Drusus, ille clarissimus tribunus
 plebis, pontifex fuit. ergo, si is Q. Cæpionis,
 inimici sui, postem ædium tenuisset, & pau-
 ca verba fecisset, ædes Cæpionis essent de-
 121 dicatæ? Nihil loquor de pontificio jure, nihil
 de ipsius verbis dedicationis, nihil de reli-
 gione, cæremoniis: non dissimulo me nescire
 ea, quæ, etiamsi scirem, dissimularem, ne
 aliis molestus, vobis etiam curiosus viderer:
 etsi effluunt multa ex vestra disciplina, quæ
 etiam ad nostras aures sæpe permanant. Po-
 stem teneri in dedicatione oportere videor
 audisse

audisse templi. ibi enim postis est, ubi templi aditus est & valvæ. Ambulationis postes nemo umquam tenuit in dedicando. simulacrum autem, aut aram si dedicasti, sine religione loco moveri potest. Sed jam hoc dicere tibi non licebit, quoniam pontificem postem tenuisse dixisti.

Quamquam quid ego de dedicatione lo- 122
 quor? aut quid de vestro jure, & religione
 contra, quam proposueram, disputo? Ego 47
 vero, si omnia sollempnibus verbis, veteribus
 & priscis institutis acta esse dicerem; tamen
 me reipublicæ jure defenderem. An, cum
 tu ejus civis discessu, cujus unius opera se-
 natus atque omnes boni civitatem esse inco-
 lumem toties judicassent, oppressam tæter-
 rimo latrocinio cum duobus sceleratissimis
 consulibus rempublicam teneres; domum
 ejus, qui patriam, a se servatam, perire suo
 nomine noluisset, per pontificem aliquem de-
 dicasses; possit recreata respublica sustinere?
 Date huic religioni aditum, pontifices; jam 123
 nullum fortunis communibus exitum repe-
 rietis. An, si postem tenuerit pontifex, &
 verba, ad religionem deorum immortalium
 composita, ad perniciem civium transtule-
 rit, valebit ad injuriam nomen sanctissimum

religionis; si tribunus plebis verbis non minus priscis, & pæne solemnibus, bona civis cujuspiam consecrarit, non valebit? Atqui C. Atinius, patrum memoria, bona Q. Metelli, qui eum ex senatu censor ejecerat, avi tui, Q. Metelle, & tui, P. Servili, & proavi tui, P. Scipio, consecravit, foculo posito in Rostris, adhibitoque tibicine. Quid tum? num ille furor tribuni plebis, ductus ex nonnullis veterum temporum exemplis, fraudi Metello fuit, summo illi & clarissimo viro? Certe non fuit. Vidimus, hoc idem Cn. Lentulo censori tribunum plebis facere. Numquid igitur is bona Lentuli religionibus obligavit? Sed quid ego ceteros? Tu, tu, inquam, capite velato, concione advocata, foculo posito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarumque donaras, consecrasti. Quodsi tum nihil est actum; quid in meis bonis agi potuit? si est ratum, cur ille gurges, heluatus tecum simul reipublicæ sanguinem, ad cælum tamen extruxit villam in Tusculano visceribus ærarii; mihi meas ruinas, quarum ego similem totam urbem esse passus non sum, adspicere non licuit? Omitto Gabinium: quid? exemplo tuo bona tua nonne L. Mummius,

vir omnium fortissimus atque optimus, consecravit? quod si, quia ad te pertinet, ratum esse negas oportere; ea jura constituisti in præclaro tribunatu tuo, quibus in te conversis, recusares, alios everteres? sin ista consecratio legitima est; quid est, quod profanum in tuis bonis esse possit? An consecratio nullum habet jus, dedicatio est religiosa? Quid ergo illa tua tum obtestatio tibicinis? quid foculus? quid preces? quid prisca verba voluerunt? ementiri, fallere, abuti deorum immortalium numine ad hominum timorem quid voluisti? Nam si est illud ratum; mitto Gabinium; tua domus certe, &, quicquid habes aliud, est Cereri consecratum. sin ille tibi ludus fuit, quid te impurius, qui religiones omnes pollueris aut ementiendo, aut stuprando? Jam fa-126
 teor, inquit, in Gabinio me nefarium fuisse. quippe vides, pœnam illam a te in alium institutam, in te ipsum esse conversam. Sed homo omnium scelerum, flagitiorumque documentum, quod in Gabinio fateris, cujus impudicitiam pueritiæ, libidines adolescentiæ, dedecus & egestatem reliquæ vitæ, latrocinium consulatus vidimus; cui ne ista quidem ipsa calamitas injuria potuit accidere:

id in me infirmas? & gravius esse dicis, quod uno adolescente, quam quod concione tota
 127 teste, fecisti? Dedicatio magnam, inquit,
 49 habet religionem. Nonne vobis Numa Pom-
 pilius videtur loqui? discite orationem, pon-
 tifices, & vos flamines: etiam tu, rex,
 disce a gentili homine; quamquam ille gen-
 tem istam reliquit: sed tamen disce ab ho-
 mine religionibus dedito, iusto, tum omnium
 religionum perito. Quid? in dedicatione,
 nonne & quis dicit, & quid, & quomodo,
 quæritur? An tu hæc ita confundis & per-
 turbas, ut, quicumque velit, quod velit,
 quomodo velit, possit dedicare? quis eras
 tu, qui dedicabas? quo jure? qua lege? quo
 exemplo? qua potestate? ubi te isti rei po-
 pulus Romanus præfecerat? Video enim
 esse legem veterem tribuniciam, quæ vetet,
 injussu plebis ædes, terram, aram consecra-
 re. Neque tum hoc ille Q. Papius, qui hanc
 legem rogavit, sensit, neque suspicatus est,
 fore periculum, ne domicilia, aut possessio-
 nes indemnatorum civium consecrarentur.
 Neque enim id fieri fas erat, neque quisquam
 fecerat, neque erat causa, cur prohibendo
 non tam deterrere videretur, quam admo-
 128 nere. Sed quia consecrabantur ædes, non

privatorum domicilia, sed quæ sacræ nominantur: consecrabantur agri, non ita ut nostra prædia, si quis vellet, sed ut imperator agros de hostibus captos consecraret: statuebantur aræ, quæ religionem afferrent, [ipso] si loco essent consecratæ: hæc, nisi plebs iussisset, fieri vetuit. Quæ si tu interpretaris de nostris ædibus atque agris scripta esse; non repugno. sed quæro, quæ lex lata sit, ut tu ædes meas consecrares: ubi tibi hæc potestas data sit: quo jure feceris. Neque ego nunc de religione, sed de bonis omnium nostrûm, nec de pontificio, sed de jure publico disputo. Lex Papiria vetat, 50 ædes injussu plebis consecrari. Sit sane hoc de nostris ædibus, ac non de publicis templis. Unum ostende verbum consecrationis in ipsa tua lege; si illa lex est, ac non vox sceleris & crudelitatis tuæ. Quodsi tibi tum 129 in illo reipublicæ naufragio omnia in mentem venire potuissent, aut si tuus scriptor in illo incendio civitatis non syngraphas cum Byzantiis exfulibus & cum legatis regiis faceret, sed vacuo animo tibi ista non scita, sed portenta conscriberet: esses omnia, si minus re, at verbis legitimis consecutus. Sed uno tempore cautiones fiebant pecuniarum;

foedera feriebantur provinciarum; regum appellationes venales erant; servorum omnium vicatim celebrabatur tota urbe descriptio; inimici in gratiam reconciliabantur; imperia adscribebantur novæ juventuti; Q. Sejo venenum misero parabatur; de Cn. Pompejo, propugnatore & custode imperii, interficiendo consilia inibantur; senatus ne quid esset, ut lugerent boni semper, ut capta respublica consulum prodicione, vi tribunicia teneatur. Hæc cum tot, tantaque agerentur; non mirum est, præsertim in furore animi & cæcitate, multa illum & te fefellisse.

130 At videte, quanta vis sit hujus Papiriæ legis, in re tali; non qualem tu affers, sceleris plenam & furoris. Q. Marcius, censor, signum Concordiæ fecerat, idque in publico collocarat. hoc signum C. Cassius, censor, cum in curiam transtulisset, collegium vestrum consuluit, numquid esse causæ videretur, quin id signum, curiamque Con-

51 cordiæ dedicaret. Quæso, pontifices, & hominem cum hominæ, & tempus cum tempore, & rem cum re comparate. Ille erat summa modestia & gravitate censor; hic tribunus plebis, scelere & audacia singulari. tempus illud erat tranquillum, & in libertate

populi, & gubernatione positum senatus: tuum porro tempus, libertate populi Romani oppressa, senatus auctoritate deleta. res illa plena justitiæ, sapientiæ, dignitatis. censor enim, penes quem majores nostri (id quod tu sustulisti) iudicium senatus de dignitate esse voluerunt, Concordiæ signum volebat in curia, curiamque ei deæ dedicare. Præ- 131
 clara voluntas, atque omni laude digna. præscribere enim se arbitrabatur, ut, sine studiis dissensionis, sententiæ dicerentur, si sedem ipsam ac templum publici consilii religione Concordiæ devinxisset. Tu cum ferro, cum metu, cum edictis, cum privilegiis, cum præsentibus copiis perditorum, absentis exercitus terrore & minis, consulum societate & nefario foedere, servitute oppressam civitatem teneres; Libertatis signum posuisti magis ad ludibrium pudicitiae, quam ad simulationem religionis. Ille in curia, quæ poterat, sine cujusquam incommodo, dedicabat: tu in civis optime de republica meriti cruore ac pæne ossibus simulacrum non libertatis publicæ, sed licentiæ, collocasti. Atque ille tamen ad collegium retulit: 132
 tu ad quem retulisti? Si quid deliberares, si quid tibi aut piandum, aut instituendum

fuisset religione domestica; tamen instituto
 ceterorum vetere, ad pontificem detulisses.
 novum delubrum cum in urbis clarissimo lo-
 co, nefando quodam atque inaudito institu-
 to, inchoares; referendum ad sacerdotes
 publicos non putasti? At, si collegium pon-
 tificum adhibendum non videbatur; nemo-
 ne horum tibi idoneus visus est, qui ætate,
 honore, auctoritate antecellunt, ut cum eo
 dedicationem communicares? quorum qui-
 dem tu non contempsisti, sed pertimuisi digni-
 52 tatem. An tu auderes quærere ex P. Ser-
 vilio, aut ex M. Lucullo, quorum ego con-
 silio atque auctoritate rempublicam consul
 ex vestris manibus ac faucibus eripui, qui-
 busnam verbis, aut quo ritu, primum hoc
 dico, civis domum consecrâres; deinde civis
 ejus, cui princeps senatus, cui etiam ordi-
 nes omnes, deinde Italia tota, post cunctæ
 gentes, testimonium hujus urbis atque im-
 133 perii conservati dedissent? Quid diceres, o
 nefanda & perniciofa labes civitatis? Ades,
 ades, Luculle, Servili, dum dedico domum
 Ciceronis, ut mihi præeatis, postemque te-
 neatis. Es tu quidem cum audacia, tum
 impudentia singulari; sed tibi tamen oculi,
 vultus, verba cecidissent, cum te viri, qui

sua dignitate personam populi Romani atque auctoritatem imperii sustinerent, verbis gravissimis perterruissent; neque sibi fas esse dixissent, furori interesse tuo, atque in patriæ parricidio & scelere. Quæ cum videres, ¹³⁴ tum te ad tuum affinem, non delectum a te, sed relictum a ceteris, contulisti. quem ego tamen credo, si est ortus ab illis, quos memoriæ proditum est ab ipso Hercule, perfuncto jam laboribus, sacra didicisse, in viri fortis ærumnis, non ita crudelem fuisse, ut in vivi etiam spirantis caput bustum suis manibus imponeret: qui aut nihil dixit, aut fecit omnino, pœnamque hanc maternæ temeritatis tulit, ut mutam in delicto personam, nomenque præberet: aut, si dixit aliquid verbis hæsitantibus, postemque tremebunda manu tetigit, certe nihil rite, nihil caste, nihil more, institutoque perfecit. Viderat ille Murenam, vitricum suum, consulem designatum, ad me consulem cum Allobrogibus communis exitii indicia afferre: audierat ex illo, se a me bis salutem accepisse, separatim semel, iterum cum universis. Quare quis est, qui existimare possit, huic ¹³⁵ novo pontifici, primam hanc post sacerdotium initum religionem instituenti, vocemque

mittenti, non & linguam obmutuisse, & manum obtorpuisse, & mentem debilitatam metu concidisse: præsertim cum ex collegio tanto, non regem, non flaminem, non pontificem videret; fierique particeps alieni sceleris invitus cogeretur, & gravissimas pœnas affinitatis impurissimæ sustineret?

¹³⁶53 Sed, ut revertar ad jus publicum vindicandum, quod ipsi pontifices semper non solum ad suas cæremonias, sed etiam ad populi iussa accommodaverunt: habetis in commentariis vestris, C. Cassium censorem de signo Concordiæ dedicando ad pontificum collegium retulisse, eique M. Aemilium, pontificem maximum, pro collegio respondisse, nisi eum populus Romanus nominatim præfecisset, atque ejus jussu faceret; non videri ea recte posse dedicari. Quid, cum Licinia, virgo Vestalis, summo loco nata, sanctissimo sacerdotio prædita, T. Flaminio, Q. Metello, consulibus, aram, & ædiculam, & pulvinar sub saxo sacro dedicasset, non eam rem ex auctoritate senatus ad hoc collegium Sex. Julius prætor retulit? cum P. Scævola, pontifex maximum, pro collegio respondit, quod in loco publico Licinia, Caji filia, injussu populi dedicasset, sacrum

non videri. Quam quidem rem quanta fe-
 veritate, quantaque diligentia senatus sustu-
 lerit, ex ipso senatusconsulto facile cognosce-
 tis. Recita senatusconsultum. SENATVS-
 CONSULTVM. Videtisne, prætori urbano 137
 negotium datum, ut curaret, ne id sacrum
 esset? & ut, si quæ essent incisæ aut in-
 scriptæ litteræ, tollerentur? O tempora! o
 mores! Tum censores, hominem sanctissi-
 mum, simulacrum Concordiæ dedicare pon-
 tifices in templo inaugurato prohibuerunt:
 post autem senatus in loco augusto conse-
 cratam eam aram, tollendam ex auctoritate
 pontificum censuit, neque ullum est passus
 ex ea dedicatione litterarum existare monu-
 mentum. Tu, procella patriæ, turbo ac tem-
 pestas pacis atque otii, quod in naufragio,
 reipublicæ tenebris offusis, demerso populo
 Romano, everso atque ejecto senatu, dirue-
 ris, ædificaris, religione omni violata, rei-
 publicæ tantum nomine contaminaris; in
 civis hujusce ædibus, & in urbe, quam suis
 laboribus ac periculis conservasset, monu-
 mentum deletæ reipublicæ collocaris, ad equi-
 tum notam, ad dolorem bonorum omnium,
 sublatoque Q. Catuli nomine incideris; id
 sperasti rempublicam diutius, quam, quoad

mecum simul expulsa careret his mœnibus,
esse laturam?

- 138 At si, pontifices, neque is, cui licuit,
neque id, quod fas fuit, dedicavit; quid
me attinet jam illud tertium, quod propo-
fueram, docere, non his institutis ac ver-
bis, quibus cœremoniæ postulant, dedicasse?
- 54 Dixi a principio, nihil me de scientia vestra,
nihil de sacris, nihil de abscondito jure pon-
tificum, dicturum. quæ sunt adhuc a me
de jure dedicandi disputata, non sunt quæ-
sita ex occulto aliquo genere litterarum, sed
sumta de medio, ex rebus palam per ma-
gistratus actis, ad collegiumque delatis, ex
senatusconsulto, ex lege. Illa interiora,
jam vestra sunt, quid dici, quid præcipi,
139 quid tangi, quid teneri jus fuerit. Quæ si
omnia ex Coruncanii scientia, qui peritissi-
mus pontifex fuisse dicitur, acta esse consta-
rent; aut si M. Horatius ille Pulvillus, qui,
cum ejus dedicationem multi, propter invi-
diam, fictis religionibus impedirent, resti-
tit, & constantissima mente Capitolium de-
dicavit, hujusmodi alicui dedicationi præ-
fuisset; tamen in scelere religio non vale-
ret; nedum valeat id, quod imperitus ado-
lescens, novus sacerdos, tororis precibus,

matris minis adductus, ignarus, invitus, sine collegis, sine libris, sine auctore, sine fictore, furtim, mente ac lingua titubante fecisse dicatur: præsertim cum iste impurus atque impius hostis omnium religionum, qui contra fas inter viros sæpe mulier, & inter mulieres vir fuisset, ageret illam rem ita raptim & turbulente, ut neque mens, neque vox, neque lingua consisteret. Delatum tum ⁵⁵ est ad vos, pontifices, & post omnium ser- ¹⁴⁰ mone celebratum, quemadmodum iste præposteris verbis, omnibus obscœnis, idem tidem se ipse revocando, dubitans, timens, hæsitans, omnia aliter, ac vos in monumentis habetis, & pronuntiarit, & fecerit. Quod quidem minime mirum est, in tanto scelere, tantaque dementia, ne audaciæ quidem locum ad timorem comprimendum fuisse. Etenim, si nemo umquam prædo tam barbarus atque immanis fuit, qui cum fana spoliasset, deinde aram aliquam in litore deserto, somnis stimulatus, aut religione aliqua, consecraret, non horreret animo, cum divinum numen, scelere violatum, placare precibus cogeretur: qua tandem istum perturbatione mentis, omnium templorum atque tectorum, totiusque urbis prædonem,

fuisse censetis, cum pro detestatione tot scelerum unam aram nefarie consecraret? Non potuit ullo modo (quamquam & insolentia dominatus extulerat animos, & erat incredibili armatus audacia) non in agendo ruerre, ac sæpe peccare, præsertim illo pontifice, & magistro, qui cogeretur docere, antequam ipse didicisset. Magna vis est cum in deorum immortalium numine, tum vero in ipsa republica. Dii immortales suorum templorum custodem ac præsidem sceleratissime pulsum cum viderent, ex suis templis in ejus ædes immigrare nolebant. itaque istius vecordissimi mentem cura, metuque terrebant. Res vero publica, quamquam erat exterminata mecum, tamen obversabatur ante oculos extinctoris sui, & ab istius inflammato atque ignito furore jam tum me, seque repetebat. Quare quid est mirum, si iste metus furore instinctus, scelere præceps, neque institutas cæremonias persequi, neque verbum ullum sollemne potuit effari?

⁵⁶ Quæ cum ita sint, pontifices, revocate
¹⁴² jam animos vestros ab hac subtili nostra disputatione ad universam rempublicam, quam antea cum viris fortibus multis, in hac vero causa solis vestris cervicibus sustinetis.

Vobis universi senatus perpetua auctoritas, cui vosmetipsi præstantissimi semper in mea causa præfuisstis; vobis Italiae magnificentissimus ille motus, municipiorumque concursus; vobis campus, centuriarumque una vox omnium, quarum vos principes atque auctores fuistis; vobis omnes societates, omnes ordines, omnes, qui aut re, aut spe denique sunt bona, omnes hi suum erga meam dignitatem studium, & iudicium non modo commissum, verum etiam commendatum esse arbitrantur. Denique ipsi dii immorta- 143
les, qui hanc urbem atque hoc imperium tumentur, ut esset omnibus gentibus, posteritatisque perspicuum, divino me numine esse reipublicæ redditum, idcirco mihi videntur fructum ipsum reditus & gratulationis meæ, ad suorum sacerdotum potestatem, iudiciumque revocasse. Hic est enim reditus, pontifices, hæc restitutio, in domo, in sedibus, in aris, in focis, in diis penatibus recuperandis. quorum si iste suis sceleratissimis manibus tecta, sedesque convellit; ducibusque consulibus, tamquam urbe capta, hanc unam domum, quasi acerrimi propugnatoris, sibi delendam putavit; tamen illi dii penates ac familiares mei, per vos in meam domum

57 mecum erunt restituti. Quocirca te, Capi-
 144 toline, quem propter beneficia populus Ro-
 manus Optimum, propter vim Maximum
 nominavit, teque, Juno regina, & te, cu-
 stos urbis, Minerva, quæ semper adjutrix
 consiliorum meorum, testis laborum existi-
 tisti, precor ac quæso; vosque, qui maxi-
 me me repetistis, atque revocastis, quorum
 de sedibus hæc mihi proposita est contentio,
 patrii penates, familiaresque, qui huic urbi
 & reipublicæ præsidetis, vos obtestor, quo-
 rum ego a templis ac delubris pestiferam
 illam & nefariam flammam depuli; teque,
 Vesta mater, cujus castissimas sacerdotes ab
 hominum amentia, furore & scelere defen-
 di, cujusque ignem illum sempiternum non
 sum passus aut sanguine civium restingui,
 aut cum totius urbis incendio commisceri:
 145 ut, si in illo pæne fato reipublicæ objeci
 meum caput pro vestris cæremoniis atque
 templis, perditissimorum civium furori atque
 ferro: &, si iterum, cum ex mea conten-
 tione interitus bonorum omnium quærere-
 tur, vos sum testatus, vobis me ac meos
 commendavi, meque ac meum caput ea
 conditione devovi, ut, si & eo ipso tempore,
 & ante, & in consulatu meo, commodis
 meis

meis omnibus, emolumentis, præmiis præ-
 termiſſis, cura, cogitatione, vigiliis omni-
 bus, nihil, niſi de ſalute meorum civium
 laboraſſem; tum mihi republica aliquando
 reſtituta liceret frui: ſi autem mea conſilia
 patriæ non profuiſſent; ut perpetuum dolo-
 rem, avulſus a meis, ſuſtinerem: hanc
 ego devotionem capitis mei, cum ero in ſe-
 des meas reſtitutus, tum denique convictam
 eſſe & commiſſam putabo. Nam nunc qui- 146
 dem, pontifices, non ſolum domo, de qua
 cognoſcitis, ſed tota urbe careo, in quam
 videor eſſe reſtitutus. Urbis enim ceſuber-
 rimæ & maximæ partes adverſum illud non
 monumentum, ſed vulnus patriæ contuentur.
 quem cum mihi conſpectum morte magis vi-
 tandum, fugiendumque eſſe videatis; no-
 lite, quæſo, eum, cujus reditu reſtitutam
 rempublicam fore putaſtis, non ſolum digni-
 tatis ornamentis, ſed etiam urbis partibus
 velle eſſe privatam. Non me bonorum di- 58
 reptio, non tectorum exciſio, non depopu-
 latio prædiorum, non præda conſulum ex
 meis fortunis crudeliſſime capta permovet:
 caduca ſemper & mobilia hæc eſſe duxi;
 non virtutis atque ingenii, ſed fortunæ &
 temporum munera: quorum ego non tam

facultatem unquam & copiam expetendam
 putavi, quam & in utendo rationem, & in
 carendo patientiam. Etenim ad nostrum usum
 propemodum jam est definita moderatio rei
 familiaris; liberis autem nostris satis am-
 plum patrimonium paterni nominis ac nostræ
 memoriæ, relinquemus. Domo per scelus
 erepta, per latrocinium occupata, per reli-
 gionis vim sceleratius etiam ædificata, quam
 everfa, carere sine maxima ignominia rei-
 publicæ, meo dedecore ac dolore non possum.
 Quapropter, si diis immortalibus, si senatui,
 si populo Romano, si cunctæ Italiæ, si pro-
 vinciis, si exteris nationibus, si vobismetipsis,
 qui in mea salute principem semper locum,
 auctoritatemque tenuistis, gratum & jucun-
 dum meum reditum intelligitis esse; quæso,
 obtestorque vos, pontifices, ut me, quem
 auctoritate, studio, sententiis restituis-
 tis, nunc, quoniam senatus ita vult, manibus
 quoque vestris in sedibus meis collocetis.

